

ქართული გრაფიკა

პარველდაწყებითი სკოლებისათვის

სიღოვ. ხუნდაძის მიერ
შედგენილი.

მეორე გამოცემა.

ქუთაისი

ბ. თვითბეზა და ნ. ვარნაუხიძის უნივერსიტეტ-სამუჭრე

1913

თავისი პატივი (სტოპიტი)

გრაფიკა

გრაფიკა 1913

Stamps 22

I

28

ბიბლიოთეკა
1-4

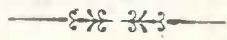
ქართული გრამატიკა

პირველდაწყებითი სკოლებისათვის

30434

სილოვ. ხუნდაძის მიერ
შედგენილი

ფასი 1 აბაზი (უღიანათ).

პ. ფერაძისა დაწ. კარნაუხოვის ელექტრო-სამუქდავი
1913

ხ მ ე ბ ი; ა ნ ბ ა ნ ი.

სიტყვები სხვადასხვა ხმის საშვალებით გამოითქმის: მ-ა-მ-ა, დ-ე-დ-ა, ს-ა-ხ-ლ-ი, ზ-უ-რ-ი.

ხმები ადამიანის სამეტყველო ორგანოებით გამოითქმის: ბაგით, კბილით, ხორხით, სასით, ენით.

ბაგით გამოითქმის ბ, ე, პ, ფ—და ამათ ეწოდებათ ბაგისმიერი ხმები;—

დ, თ, ტ კბილისმიერი ხმებია,—

გ, კ, ქ, ლ, ყ, ჰ—ხორხისმიერი ხმებია,—

და სხვ.

ხმების გამომხატველ საწერ ნიშნებს ასლები ეწოდება.

ძართულ ანბანში ოცდაცამეტი ასოა;

აი მათი რიგი და სახელწოდება:

ა—ან	მ—მან	ლ—ლან
ბ—ბან	ნ—ნარ	ჟ—ჟარ
გ—გან	ო—ონ	შ—შინ
დ—დონ	პ—პარ	ჩ—ჩინ
ე—ენ	ჟ—ჟან	ც—ცან
ვ—ვინ	რ—რე	ძ—ძილ
ზ—ზენ	ს—სან	წ—წილ
თ—თან	ტ—ტარ	ჭ—ჭარ
ი—ინ	უ—უნ	ხ—ხან
კ—კან	ფ—ფარ	ჯ—ჯან
ლ—ლას	ქ—ქან	ჰ—ჰაე.

ხმები ა, მ, ი, ო, უ თავისთავათ ხმამაღლა გამოითქმის—და ამიტომ ხმოვანი ხმები ეწოდებათ; დანარჩენი ხმები, მაგალითად; ბ, გ, დ, ვ და სხვ.

თავისთავათ ყრუთ გამოითქმის; ხმამაღლა, თავისუფალი ხმით მათი გამოთქმა მხოლოდ მაშინ შეიძლება, როცა მათ თან ერთერთი ხმოვანი ახლავს, მაგალითად: ბა, ბე, ბო, ბუ, ბა, ბე, ბო, ბუ და სხვ.; ამიტომაც ამ ხმებს თანხმოვანი ხმები ეწოდება.

(ჩამოთვალეთ ყველა თანხმოვანი ხმა რიგზე).

შენიშვნა. ჩვენს ანბანში ძველათ კიდევ შემდეგ ასოებს ხმარობდნენ: ც, ძ, კ, კ, ჟ, ჟ.—ანბანი ძველათ ანგარიშისთვისაც იხმარებოდა:

ა—1	იგ—13	ა— 60	შ— 900
ბ—2	იდ—14	ო— 70	ჩ—1000
გ—3	იე—15	პ— 80	ც—2000
დ—4	ივ—16	ჟ— 90	ძ—3000
ე—5	იზ—17	რ—100	წ—4000
ვ—6	ის—18	ს—200	ჭ—5000
ზ—7	ით—19	ტ—300	ხ—6000
ც—8	კ—20	უ—400	კ—7000
თ—9	კა—21 ჳ სხ.	ფ—500	ჯ—8000
ი—10	ლ—30	ქ—600	პ—9000
ია—11	მ—40	ღ—700	ჟ—10,000
იბ—12	ნ—50	ყ—800	და სხვ.

ს ი ტ უ ვ ა.

სხვადასხვა ხმისგან სიტყვა შედგება, — მაგალითად: ხე, ბადი, წერა, კითხვა, დასწერეს, წაიკითხეს, ხეზე, ბადში.

სიტყვის შედგენილობა.

პვილოთ, მაგალითად, სიტყვა **ბაღახა**; საუბარში ამ სიტყვას შეიძლება ან თავში მიემატოს რაიმე ნაწილაკი, ან ბოლოში, ან თავშიც და ბოლოშიც; მაგალითად: ჩვენ **საბალახე** ადგილი გვაქვს, მე **ბალახში** ვიყავი, ბავშვები **საბალახესთან** თამაშობენ.

სიტყვებს თავში შემდეგი ნაწილაკები (თავსართები) დაერთვის: **სა, სი, ა** (სრულათ **ალ**), **ბა (ბან), და, წა (წარ), შე, მი, შო, ჩა (შთა)**, — მაგალითად: **სასწორი, სისწორე, აღდგომა, აშენება, ბანცხადება, ბაკეთება, დაწერა, წაკითხვა, წარჩინებული, შეხედვა, შიტანა, შოტანა, ჩაწერა.**

ბოლოში სიტყვებს შემდეგი ნაწილაკები (თანდებულება) ერთვის ხოლმე: **თვის, კენ, ღმი, გან, თან, ში, ზე**, — მაგალითად: **საქმისთვის, ქალაქისკენ, ღვთისაღმი, კაცისგან. ტყესთან, წყალში, ხეზე.**

პვილოთ სიტყვა, მაგალითად, **გულკეთილი**; ეს სიტყვა ორი ნაწილისაგან შედგება: **გული** + **კეთილი**, ესე იგი ამ გძელ სიტყვაში ორი მოკლე, ორი მარტივი სიტყვაა შეერთებული — და ამიტომ რთული სიტყვა ეწოდება. ამ კიდევ რთული სიტყვებია: **თავდახალი, ფეხმანდი, შავთვალა, დედ-მამა, და-მამა, სახელგანთქმული, ჯგანცმული, გულმხურვალი.**

(სთქვით: რადარა მარტივი სიტყვისაგან შედგება თითოეული აქ ჩამოთვლილი რთული სიტყ-

ვა? ძიდევ დაასახელეთ რთული სიტყვების რამდენიმე მაგალითი).

მ ა რ ც ვ ა ლ ი.

შოველ სიტყვაში არის ერთი ან რამდენიმე ხმოვანი, აგრეთვე ერთი ან რამდენიმე თანხმოვანი ხმა:

ხე, კაჭი, ბუხანი, მონადირე.

თითოეულ სიტყვაში იმდენი მარცხადაა, რამდენი ხმოვანიც შიგ ურგვია; მაგალითად: სიტყვა ხე ერთმარცხოვანია, კაჭი—ორმარცხოვანი (კა-ცი), ბუხანი—სამმარცხოვანი (ბუ-ხა-რი), მონადირე—ოთხმარცხოვანი (მო-ნა-დი-რე).

შენიშვნა. სიტყვაში ხმოვანი უთუოთ უნდა იქნეს, თანხმოვანი კი შეიძლება არ იყოს, მაგალ. ია, უი, აი და სხვ.

ს ი ტ ყ ვ ე ბ ი ს და მ ა რ ც ვ ლ ა.

თუ სიტყვაში ხმოვანის წინ ერთი თანხმოვანია, ეს თანხმოვანი ამ ხმოვანს ეკუთნის. ავიღოთ სიტყვა ბაღი: თანხმოვანი ლ ხმოვანს ი-ს ეკუთნის და მასთან ცალკე მარცხადაა ლი-ს შეადგენს (ბა-ღი).

თუ სიტყვაში ხმოვანის წინ ორი თანხმოვანია, ერთი წინა ხმოვანს ეკუთნის, და მეორე იმ ხმოვანს, რომლის წინაც ზის: ბაგ-ში, კაგ-ში, ქან-თუ-ღი.

თუ სიტყვაში ხმოვანის წინ სამი ან მეტი თან-
ხმოვანია, უკანასკნელი თანხმოვანი იმ ხმოვანს
ეკუთნის, რომლის წინაც ზის, დანარჩენი თანხმო-
ვანი კი წინამომდევარ ხმოვანს ეკუთნის და მასთან
ცალკე მარცვალს შეადგენს:

სეტყ-ვა, ბარტ-ყი, სა-გარტ-ხა-ლი.

თუ სიტყვა თავსართიანია ან რთული, მაშინ
თავსართები და რთული სახელის შემადგენელი ნა-
წილები ცალკე უნდა ვიანგარიშოთ:

გა-სწო-რე-ბა, აღ-დგო-მა, სა-ბძა ნე-ბე-ლი, და-
შმა, შაგ-თგალ წარ-ბა, ხელ-მწი-ფე.

დამარცვლეთ შემდეგი სიტყვები: კადნიერა,
ბედნიერა, გულწრფელი, საოცარი, სახელმწიფო,
საკუთრება, განსაკუთრებული, განთქმული, თოვლი-
ანი, წინააღმდეგობა, საგრძნობელი, სამგვარი, შე-
შლილი, თვალცრემლიანი, სამკურნალო, სასმელ-
საჭმელი.

ს ა გ ა ნ ი.

შველაფერს, რასაც თვალით ვხედავთ, ან ხე-
ლით შევებებით, ან გონებით წარმოვიდგინოთ, — ქვია
საგანი, — მაგალითად: მთვარე, ბაღახა, ანგელოზი.

*

ზოგ საგანს თავისი ნებით შეუძლია მოძრაობა,
მაგალითად კაცს, თევზს, ფრინველს: — ამისთანა
საგანს სულიერი საგანი ეწოდება; — ზოგიერთს კი
თავისი ნებით მოძრაობა არ შეუძლია, მაგალითად

ვა? ძიდევ დაასახელეთ რთული სიტყვების რამდენიმე მაგალითი).

მ ა რ ც ვ ა ლ ი.

შოველ სიტყვაში არის ერთი ან რამდენიმე ხმოვანი, აგრეთვე ერთი ან რამდენიმე თანხმოვანი ხმა:

ხე, კაჭი, ბუხაძი, მონადირე.

თითოეულ სიტყვაში იმდენი ძარცვალია, რამდენი ხმოვანიც შიგ ურგვია; მაგალითად: სიტყვა ხე ერთმარცვლოვანია, კაჭი — ორმარცვლოვანი (კა-ცი), ბუხაძი — სამმარცვლოვანი (ბუ-ხა-ძი), მონადირე — ოთხმარცვლოვანი (მო-ნა-დი-რე).

შენიშვნა. სიტყვაში ხმოვანი უთუოთ უნდა იქნეს, თანხმოვანი კი შეიძლება არ იყოს, მაგალ. ია, უი, აი და სხვ.

ს ი ტ ყ ვ ე ბ ი ს დ ა მ ა რ ც ვ ლ ა.

თუ სიტყვაში ხმოვანის წინ ერთი თანხმოვანია, ეს თანხმოვანი ამ ხმოვანს ეკუთნის. ავიღოთ სიტყვა ბაღი: თანხმოვანი ლ ხმოვანს ი-ს ეკუთნის და მასთან ცალკე მარცვალს ლი-ს შეადგენს (ბა-ღი).

თუ სიტყვაში ხმოვანის წინ ორი თანხმოვანია, ერთი წინა ხმოვანს ეკუთნის, და მეორე იმ ხმოვანს, რომლის წინაც ზის: ბაგ-ში, კოვ-ში, ქაბ-თუ-ღი.

თუ სიტყვაში ხმოვნის წინ სამი ან მეტი თან-
ხმოვანია, უკანასკნელი თანხმოვანი იმ ხმოვანს
ეკუთნის, რომლის წინაც ზის, დანარჩენი თანხმო-
ვანი კი წინამომდევარ ხმოვანს ეკუთნის და მასთან
ცალკე მარცვალს შეადგენს:

სეტყ-გა, ბატ-ყი, სა-გარც-ხა-ლი.

თუ სიტყვა თავსართიანია ან რთული, მაშინ
თავსართები და რთული სახელის შემადგენელი ნა-
წილები ცალკე უნდა ვიანგარიშოთ:

გა-სწო-რე-ბა, აღ-დგო-მა, სა-ბძა ნე-ბე-ლი, და-
მძა, შავ-თვალ წარ-ბა, ხელ-მწი-ფე.

დამარცვლეთ შემდეგი სიტყვები: კადნიერი,
ბედნიერი, გულწრფელი, საოცარი, სახელმწიფო,
საკუთრება, განსაკუთრებული, განთქმული, თეფლა-
ანი, წინააღმდეგობა, საგრძნობელი, სამგვარი, შე-
შლილი, თვალცრემლიანი, სამკურნალო, სასმელ-
საჭმელი.

ს ა გ ა ნ ი .

შველაფერს, რასაც თვალით ვხედავთ, ან ხე-
ლით შევვხებით, ან გონებით წარმოვიდგენთ, — ქვია
საგანი, — მაგალითად: მთვარე, ბაღასი, ანგელოზი.

*

ზოგ საგანს თავისი ნებით შეუძლია მოძრაობა,
მაგალითად კაცს, თევზს, ფრინველს: — ამისთანა
საგანს სულიერი საგანი ეწოდება; — ზოგიერთს კი
თავისი ნებით მოძრაობა არ შეუძლია, მაგალითად

ქვას, ხეს, სახლს:—ამისთანა საგანს უსულო საგანი ეწოდება:—ზოგიერთი საგანი, —მაგალითად ლმენტო, ფიქრად და სხვ., —ნხოლოდ აზრით, მხოლოდ გონებით შეგვიძლია წარმოვიდგინოთ, თვალით კი ვერ დავინახავთ და ხელით ვერ შევვებებით;—ამისთანა საგანი ჩვენგან შორს არის გამდგარი, განყენებულია—და ამიტომ განყენებითი საგანი ეწოდება. ამ კიდევ რამდენიმე განყენებითი საგანი: ანგელაზი, სული, აზრი, ჭკუა, გრძნობა, მწუხარება, ბედობა, სიკეთე, სიხარული, ბედნიერება.

(დაასახელოთ კიდევ რამდენიმე სულიერი, უსულო და განყენებითი საგანი).

*

სხვადასხვა საგანს სხვადასხვა სახელი ქვია; ყოველივე საგნის სახელს არსებითი სახელი ეწოდება, —მაგალ. ვარსკვლავი, კაცი, ფრინველი, ანგელაზი, ხე, ტყე, ჭაბჭაბი —და მზგავსი სახელები არსებითი სახელებია.

სახელი არსებითი სამგვარია:

საქუთარი (ბიბრგი, თფილისი, ქანთლი).

საზოგადო (კაცი, ქალი, მხარე) და

კრებითი (ჯარი, ხალხი, ჯოგი, ფადა, გუნდი).

იმისთანა სახელს, რომელიც საგნის სიპატარავს გვიჩვენებს, კნინობითი სახელი ქვია: ჩიტუნა, გოგონა, ვირიკა, კატუნა, მანა, სანდრა. — კნინობითი სახელი ორგვარია: მოფერებითი (მანა, სანდრა, მინაჯო, მინა) და დამცირებითი (მანაა, სანდრაა, ივანიკა, მინელია).

სახელი არსებითი საუბარში სხვადასხვა განსხვავებულ დაბოლოებას მიიღებს, — მაგალითად: ტრედნი ხეზე შემოჯდა, მონადირემ ტრედის მოკვლა მოინდომა, ტრედს ტყვია მოხვდა, ტრედმა სული დალია და სხვ.

სხვადასხვა დაბოლოებით სახელების ცვალებას ბრუნება ქვია.

სახელი შვიდნაირი ფორმით იბრუნვის, — თითოეულ ფორმას ბრუნვა ქვია, ასე რომ სულ შვიდი ბრუნვაა:

1. სახელბითი: ბავშ-ი
2. ნათესაბითი: ბავშ-ის
3. მიცემითი: ბავშ-ს
4. მოთხრობითი: ბავშ-მა
5. მოქმედებითი: ბავშ-ით
6. ვნებითი: ბავშ-ა-თ
7. წოდებითი: ბავშ-ო!

*

ბრუნვები კითხვებით გამოიცნობა, — მაგალითად: ბავშის წიგნი მთელია, ბავშს წიგნი უყვარს, ბავშმა წიგნი კარგათ ისწავლა; —

ვისა წიგნია მთელი? — ბავშის;

ვის უყვარს წიგნი? — ბავშს;

ვინ ისწავლა წიგნი კარგათ? — ბავშმა.

ძათხვა ვინ ღვთისა და ადამიანის შესახებ იხმარება, დანარჩენი საგნების შესახებ კი იხმარება კითხვა რა: —

ვინ შექმნა ქვეყანა?— ღმერთმა,

ვინ მოდის?— ქალი.

ვისი წიგნია ეს?— ყმაწვილის.

ვის უყურებ შენ?— მხედარს.

და მირბის?— ხარი.

რის ტყავია ეს?— დათვის.

რას აშენებ?— სახლს.

რამ გაიდგა ფესვი?— მუხამ.

*

რიცხვი ორია: მსოფლობითი რიცხვი, როცა ერთ საგანზეა ლაპარაკი, მაგალითად სახლი, და მრავლობითი რიცხვი, როცა ბევრ საგანზეა საუბარი, მაგალითად სახლები.

არსებით სახელთა ბრუნება.

მსოფლობითი რიცხვი.

1.

სახ. ვინ?— ძმა

ნათ. ვისი?— ძმის

მიც. ვის?— ძმას

მოთხ. ვინ?— ძმამ

მოქმ. ვისით?— ძმით

შნებ. რათ?— ძმათ

წოდ. ვინ?— ძმაო!

რა?— კატა

რის?— კატის

რას?— კატას

რამ?— კატამ

რით?— კატით

რათ?— კატათ

რა?— კატაო!

2.

სახ. ვინ?—მოწმე
ნათ. ვისი?—მოწმის
მიც. ვის?—მოწმეს
მთ. ვინ?—მოწმემ
მქ. ვისით?—მოწმით
მნ. რათ?—მოწმეთ
წოდ. ვინ?—მოწმეო!

რა?—კლდე
რის?—კლდის
რას?—კლდეს
რამ?—კლდემ
რით?—კლდით
რათ?—კლდეთ
რა?—კლდეო!

3.

სახ. ვინ?—ბავში
ნათ. ვისი?—ბავშის
მიც. ვის?—ბავშს
მთ. ვინ?—ბავშმა
მქ. ვისით?—ბავშით
მნებ. რათ? ბავშათ
წოდ. ვინ? ბავშო!

რა?—იხვი
რის?—იხვის
რას?—იხვს
რამ?—იხვმა
რით?—იხვით
რათ?—იხვათ
რა?—იხვიო!

4.

სახ. ვინ?—გოგო
ნათ. ვისი?—გოგოსი
მიც. ვის?—გოგოს
მთ. ვინ?—გოგომ
მქ. ვისით? გოგოთი
მნ. რათ?—გოგოთ
წოდ. ვინ? გოგო!

რა?—რკო
რის?—რკოსი
რას?—რკოს
რამ?—რკომ
რით?—რკოთი
რათ?—რკოთ
რა?—რკოო!

5.

სახ. ვინ?—ყრუ
ნათ. ვისი?—ყრუსი

რა?—ბუ
რის?—ბუსი

მც. ვის?—ყრუხ	რას?—ბუს
მთ. ვინ?—ყრუმ	რამ?—ბუმ
მქ. ვისით?—ყრუთი	რით?—ბუთი
მ. რათ?—ყრუთ	რათ?—ბუთ
მწ. ვინ?—ყრუმ!	რა?—ბუმ

მ რ ა გ ლ ე ბ ი თ ა რ ა ც ხ გ ი.

1.	2.	3.
ს. ძმ-ებ-ი	მოწმე-ებ-ი	ბავშ-ებ-ი
ნ. ძმ-ებ-ის	მოწმე-ებ-ის	ბავშ-ებ-ის
მც. ძმ-ებ-ს	მოწმე-ებ-ს	ბავშ-ებ-ს
მთ. ძმ-ებ-მა	მოწმე-ებ-მა	ბავშ-ებ-მა
მქ. ძმ-ებ ით	მოწმე-ებ-ით	ბავშ-ებ-ით
გ. ძმ-ებ-ათ	მოწმე-ებ-ათ	ბავშ-ებ-ათ
მწ. ძმ-ებ-ო!	მოწმე-ებ-ო!	ბავშ-ებ-ო!

4.	5.
ს. გოგო-ებ-ი	ყრუ-ებ-ი
ნ. გოგო-ებ-ის	ყრუ-ებ ის
მც. გოგო-ებ-ს	ყრუ-ებ-ს
მთ. გოგო-ებ-მა	ყრუ-ებ-მა
მქ. გოგო-ებ-ით	ყრუ-ებ-ით
გ. გოგო-ებ-ათ	ყრუ-ებ-ათ
მწ. გოგო-ებ-ო!	ყრუ-ებ-ო!

მრავლობით რიცხვში სახელები მეორეგვარი დაბოლოებითაც იბრუნვის: ძმანი, კაცანი, მოწმენი, კლდენი, ბავშნი, იხენი, გოგონი, რკონი, ყრუნი,

როცა სახელი მეორე დაბოლოებით იბრუნვის, ორი ბრუნვა არ იხმარება, სახელდობ: მოქმედებითა და გნებითა.

*

მეორე დაბოლოების მრავლობითი რიცხვი.

ს. ძმანი, კლდენი, ბავშნი, რკონი, ბუნი.

ნ. მც. მთ. { ძმათა, კლდეთა, ბავშთა, რკოთა, ბუთა.

მკ. — — —

ს. — — —

ვ. ძმანო! კლდენო! ბავშნო! რკონო! ბუნო!

უმნიშვნელო ბრუნვების უსახეობა.

1. არსებითი სახელების დაბოლოებანი არიან: ა, ე, ი, ო და უ (მამა, ხე, კაცი, რკო, ბუ).

2. ა-ზე დაბოლოებული სახელები მხოლოდობით რიცხვში მარტო ნათესაობითსა და მოქმედებით ბრუნვებში კარგავს ა-ს, მრავლობითში კი—ყოველგან (ნახეთ წინ მაგალითები: ძმა, კაცა).

3. ე-ზე დაბოლოებული სახელები მარტო მხოლოდობითი რიცხვის ორ ბრუნვაში, სახელდობ ნათესაობითსა და მოქმედებითში, კარგავს ე-ს; მრავლობით რიცხვში კი ე არ იკარგება არცერთ ბრუნვაში (ნახეთ წინ მაგალითები: მამე, კლდე).

4. **მ**-სა და **შ**-ზე დაბოლოებული სახელები არსად არ კარგავს **ო**-სა და **უ**-ს (ნახეთ წინ მაგალითები: **ტკო**, **ყრუ**, **ბუ**), გარდა სიტყვისა **ღვინო**, რომელსაც მხოლოდ რიცხვის ნათეს. და მოქმედ. ბრუნვები ასე აქვს: **ღვინის**, **ღვინით**.

5. **ი**-ზე დაბოლოებული სახელები ყოველგან კარგავს ამ **ი**-ს; მხოლოდობითი რიცხვის ვნებით ბრუნვაში დაბოლოების **თ**-ის წინ ამ შემთხვევაში **ა** ჩაერთვის (ნახეთ მაგალითები: **ბავში**, **ახვი**).

6. ვნებით ბრუნვაში **თ**-ს გარდა კიდევ იხმარება ჩვენს მწერლობაში დაბოლოება **ღ**, მაგალითად: **ბავშად**, **კატად**, **ბავშებად**, **კატებად**.

მხოლოდობითი რიცხვის წოდებითი ბრუნვა უმეტეს ნაწილათ **მ**-ზე ბოლოვდება:
ქმაო! **მზეო!** **კაცო!** **ხბოო!** **ბუო!**

ზოგიერთ სახელს წოდებითი ასე აქვს, **როგორც** სახელობითი:

ა. ნათესავთა და მოყვარეთა სახელებს **ა**-ზე: **დედა**, **ძამა**, **ძამია**, **დაია** (**ძმა** **ღ** და **კი**—**ძმაო**, **დაო**), **ძია**, **ბაძია**, **ბებია**, **ბაბუა**, **ძამიდა**, **დეიდა**, **ბებიდა**, **ბაბუდა**, **ბაძია**, **გადა**, **ნათლია** და სხვ.:

ბ. **მ**-ზე დაბოლოებულ სახელებს, ერთმარცვლოვანს გარდა,—მაგალითად: **ჩემო საცრფო!** **ჩემო სამშობლო!** **გოგო!** **წებო!** **პალო!**—ერთმარცვლოვანს კი **მ** ემატება: **ტკოო!** **ხბოო!**

გ. საკუთარ სახელებს საზოგადოთ ყველა ხმოვანზე, გარდა **ი**-სა: **ბუკია**, **წყაღტუბო**, **ქვირიკე** (სოფელია)! **საკუჩაძო**, **ღვამზუ** (სოფელია)! **ანდრია!**

მღენე! სანდრო! ხუტუ! ბუგუნავა! ჭაკჭაკაძე!

დ. მოხელეთა სახელებს ე-ზე: ძეგელე! ძეწულე! ძეხადე!

ე. კნინობით სახელებს ა-ზე: ჩიტუნია, გოგონა! ტიარა! წუნია! ვიარია!

ვ. წითულ სახელებს ა-ზე (როცა ეს ა გადაკეთებულია ი-ნისაგან): შავთვალწაბა! ეელწითელა! (წარბი, წითელი).

ზ. ზოგიერთ საზოგადო სახელს ა-ზე: ძედაა! კეარა! ძეარა! წვეარა! ტორდა! ჩიარა! სკვინჩა! ბედუარა! თელა! და სხვ.

თ. ი-ზე დაბოლოებული ადამიანთა სახელების შესახებ შემდეგი კანონი არსებობს: თუ დაბოლოების ი უცვალადაა, წოდებითი ისე აქვს, როგორც სახელობითი: ბიარა! აკაკა! დიმიტრი! ალექსა! დომენტი! სეგასტი! — და თუ ეს ი საცვალადაა, მაშინ წოდებითში იხმარება ი-ნის გამოკლებით: დავით! ანტონ! თამარ! ვახტანგ!

ი. წოდებით ბრუნვაში დაბოლოების ო-ნის მაგიერ ვ-ნი მხოლოდ იმ შემთხვევაში იხმარება, როცა განყენებითა საგნის არსებით სახელს ვაბრუნებთ და როცა იგი სახელობით ბრუნვაში ა-სა და ე-ზე ბოლოვდება, — მაგალ.: ჩემო ბედნიერებაჲ, ჩემო საკეთილ!

ი. მხოლოდითი რიცხვის ნათესაობით ბრუნვაში ორგვარი დაბოლოებაა: ის და სი; დაბოლოება სი აქვს ო-სა და უ-ზე დაბოლოებულ სახელებს, გარდა ორი სიტყვისა: ღვინო და დრო, რო-

მელთაჲ ნათესაობითი ასე აქვთ: ღვინის, ღრღის, მოქმედ. ბრ.—ღვინით, ღრღით; ამავე სახელებს მხოლოდობ. რიცხვის მოქმედებით ბრუნვაში აქვს დაბოლოება თა (იხ. წინ მაგალთები: გოგო, რკო, ერუ, ბუ).

ნათესაობითში სი-სა და მოქმედებითში თა-ზე ბოლოვდება იგრეთვე ზოგიერთი სხვა სახელიც:

1. ა-სა და ე-ზე დაბოლოებული აღამიანთა სახელები (მამია, მლენე—მამასია, მლენესა);

2. ა-ზე დაბოლოებული გვარები (ბუგუნავა, მლიავა—ბუგუნავასა, მლიავასა),

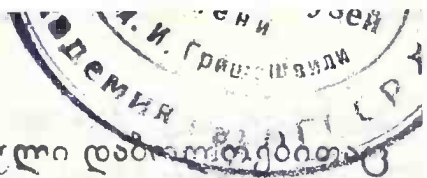
3. ა-ზე დაბოლოებული იმისთანა რთული სახელები, როცა დაბოლოების ა-ნის ალფას მარტივ სიტყვაში ი ზის: შავთვასწარბასა, შირტკბილასა;

4. ა-ზე დაბოლოებული კნინობითი სახელები (მოფერებითა: ჩიტუნია, გოგონა,—ჩიტუნიასა, გოგონასა; დაწინვითა: ტირია, წუნია, ცხვირა, ხუმა-რა, კბენია და სხვ. (ტირიასა, წუნასა და სხვ.);

5. ნათესავთა რთული სახელები ა-ზე: ბაბუა, ბებია, ბიძია, ძია (ბიძა კი—ბიძის), დეიდა, მამიდა, ბაბუდა, ბებიდა (ბაბუასა, ბებიასა და სხვ.);

6. შემდეგი სახელები: ძუდა, ცოდნა, ჩი-და, სკვინჩა, ბედუნა, კოდნა, თელა, წვედა, კე-და (კერია), წითელა, გაღია.

სი-ს მაგიერ ზოგჯერ მარტოს იხმარება: წიგ-ნი შაღვასა ან შაღვას წიგნი; ვისია ეს წიგნი? მღენესა, ან ეს მღენეს წიგნი,

9. ბრუნვებს ხან დახან სრული დაბოლოებითაც
ხმარობენ, ე. ი. ბოლოში უმატებენ ბ-ს: ნათ. ბავ-
შისა, ბავშებისა, მიც. ბავშსა, ბავშებსა, მოქმ. ბავ-
შითა, ბავშებითა, ვნ. ბავშათა, ბავშებათა (ბავშადა,
ბავშებადა).

ი-ზე დაბოლოებულ სახელებს მოთხრობით
ბრუნვაში ყოველთვის ძა ემატება (ბავში — ბავშმა);
ა-სა, ე-სა, ო-სა და უ-ზე დაბოლოებულს კი მ
(კაცამ, კლდემ, წკაქმ, ბუმ); იშვიათად აქაც იხმა-
რება სრული დაბოლოება მა: ბრძამა სთქვა, ბუმს
სცნა და სხვ.

10. მრავლობით რიცხვში, როცა პირველი და-
ბოლოებით ვაბრუნებთ, სიტყვებს ბრუნვებში იგივე
დაბოლოება აქვს, როგორც მხოლოლობით რიცხვში;
განსხვავება მხოლოდ ისაა, რომ მრავლობითში
დაბოლოების წინ ებ ჩაერთვის:

ბავშ-ებ-ი, ბავშ-ებ-ის, ბავშ-ებ-ს და სხვ. (შეა-
დარეთ მხოლოლობით რიცხვს).

მნებით ბრუნვაში აქ დაბოლოების წინ ებ-ს
გარდა ყოველთვის ემატება ა:

ბავშ-ებ-ათ, წკაქ-ებ-ათ, ბუმ-ებ-ათ (ნახეთ მე-ბ
შენიშვნა).

11. როცა მრავლობით რიცხვში სიტყვას მეო-
რე დაბოლოებით ვაბრუნებთ, სამ ბრუნვას: ნათე
საფბითს, მიცემბითსა და მოთხწბითს — ერთნაირი
დაბოლოება აქვს, სახელდობ თა.

თუ შეგვხვდა სადმე, მაგალითად, ფორმა ბავშ
თა და გვინდა, გავიგოთ, თუ რომელი ბრუნვაა ეს

ფორმა, — იმ შემთხვევაში კითხვას უნდა მივმართოთ: რომელი ბრუნვის კითხვასაც მოითხოვს ეს ფორმა, ის ბრუნვა იქნება.

მოვიყვანოთ მაგალითები:

1. ამ ბავშვს მშობლები აქ არიან.
2. ივანე ამ ბავშვს სცემდა.
3. ეს ამბავი ამ ბავშვს სთქვებს.

პირველ მაგალითში სიტყვა ბავშვს თხოულობს კითხვას: ვისა? (ვისა მშობლები არიან აქ?); მეორე მაგალითში იმავე სიტყვას კითხვა უნდა ვის? (ვისა სცემდა ივანე?); მესამეში უნდა კითხვა: ვინ? (ვინა სთქვა ეს ამბავი?).

მაშასადამე, პირველ მაგალითში ბავშვს ნათესაობითი ბრუნვაა, მეორეში — მიცემითი, მესამეში — მოთხოვითი.

ხმოვანთა გამოკლება ბრუნვებში.

მხოლოდობითი რიცხვის ნათესაობითსა, მკვედებითსა და ვნებით ბრუნვებში იკარგება ხმოვანები ა და მ, როცა არსებითი სახელი ორმარცვლოვანზე მეტია და როცა აქვს ერთერთი ამ დაბოლოებათაგანი:

აღი, აძი, ანი, აწი.

მღი, ეძი. ენი, ეწი.

მაგალითად: მამაღი — მამლის, მამლით, მამლათ;
გიდეღი — გიდლის, გიდლით, გიდლათ.

მრავლობით რიცხვში კი ამგვარსავე სახელებში ყველა ბრუნვაში იკარგება იგივე ხმოვანები **ა** და **ე**. მაგრამ მხოლოდ იმ შემთხვევაში, როცა სახელი პირველს დაბოლოებით იბრუნვის:

კვლეა: კედლები, კედლების, კედლებს, კედლებმა, კედლებით, კედლებათ, კედლებო!

შ ე ნ ი შ ვ ნ ე ბ ი.

1. ზოგიერთი ორმარცვლოვანი სახელიც კარგავს ხმოვანებს იმავე ბრუნვებში: თვალი (როცა უსულო საგნის თვალს ნიშნავს, მაგალ. ბეჭდის თვალი, ურმის თვალი), ძვალი, წმალი, კვალი (მიწის ზომა), ბალი, წყალი, ხმალი, ხანი, ჯვარი, ცვარი, მტკვარი, ზვარი, ჩვარი, ძარი, ქმარი; მკელი, ღვდელი, შველი, წელი (წელიწადი); ძღვენი, წვენი; მტკნი, მტკენი.

2. სამმარცვლოვან სახელებს შორის არ კარგავს ხმოვანებს: ზანალი, ძოთალი, მტანვალი, მწვერვალი, ტრფიალი, სალაძი, წამწაძი, თანგძანი, თაყვანი, აასამანი, ზიანი, მეჩანი, ნეკტანი, თაგელი, კანკელი, მრეწველი, მანთველი, სახელი, ქანთველი, აქლეძი; საზოგადოთ საკუთარი სახელები: ბურიელი, ძანელი, თამანი, ბაქანი, მეინვანი და სხვ.; აგრეთვე კითხვაზე: სადაური? (ელიზე დაბოლოებული სახელები): ქანთლელი, კანელი, სოფლელი, ქალაქელი და სხვ., გარდა სიტყვისა ძმეკელი (იმერლის, იმერლები); — ნანი-ზე დაბოლოებული

კრებითი სახელები: მუხნარი, ფიჭვნარი, ბაღნარი.

3. შემდეგი სახელები იმავე ბრუნვებში კარგავს ხმოვანებს: ობოლი, ფოთოლი, დიდოძი, საშონი, გოდოლი, კოტოლი, ძოჯოლი;—ბეგანა, ზეპელა, ფანჯანა, ქვეყანა, სომეხი, ყასაბი, კაკაბი, ნიჩაბი, ხადაგი, ბეჭედი, ნახადი, კარავი, მოყვანე.

4. შემდეგი სახელები ო-ს ვ-ით სცვლის: მიდოლი, მანონი, დიაკონი, მონაზონი, ნიგოზი (მიდვრის, მიდვრით, მიდვრათ, მიდვრები, მონაზვნის, მონაზვნები, ნიგვზის, ნიგვზები).

5. ზოგიერთ სახელში იმავე ბრუნვებში მთელი მარცვალი იკარგება: ამბავი, ხუცესი (ამბის, ამბით, ამბათ, ამბები, ხუცის, ხუცით, ხუცები).

6. სიტყვა დედოფალს ასე იბრუნვის: დედოფალსი, დედოფალსთი, დედოფალსთ, დედოფალსებო და სხვ. (დედოფალი კი—დედოფლის, დედოფლით, დედოფლები).—

7. სიტყვა ღმერთი ნათესაობითსა და მოქმედებით ბრუნვაში განსხვავებულათ იბრუნვის: ღვთის, ღვთით.

*

არ არის კითხვითი ფორმები: წამწმის, წამწმით, წამწმასი, წამწმები. გეშშის, გეშშები: უმჯობესია: წამწამის, წამწამით, წამწამები, გეშშის, გეშშები და სხვ.

არ არის კითხვითი ფორმები: მშვენიერის, მშვენიერათ, ძაგვიერათ, მშიერის, მშიერები, ღონიერათ, გონიერათ;—უმჯობესია: მშვენი-

ერის, მშვენიერათ, მაგიერათ, მშიერის, მშიერები
და სხვ. —

ზედსართავი სახელი.

არსებით სახელებს გარდასაუბარში სხვა სიტყ-
ვებიც იხმარება.

ჩვენს მუხაზე ყვითელი მიმინო შემოჯდა.

ამ მაგალითში სიტყვა ყვითელი დაქროვის
სახელს „მიმინო“ და მის თვისებას გვიჩვენებს; —
ამისთანა სიტყვას ზედსართავი სახელი ეწოდება.

აი კიდევ ზედსართავი სახელები:

შავი, თეთრი, მალალი, დაბალი, ვიწრო, ფარ-
თო, ღრმა; — ტყიანი, ქვიანი, მთიანი, მტკრიანი; —
შარშანდელი, დღევანდელი, გუშინდელი, შარშანდ-
ლოური, გუშინდლოური; — საყმაწვილო, სასოფლო, სა-
ხალხო და სხვ.

ზედსართავი სახელების კითხვებია: რაგორა?
სადაურა? როდინდელი?

ზედსართავი სახელი რაგვარია: ვითარებითი
და დამოკიდებითი.

ვითარებითი ზედსართავი სახელი გვიჩვენებს
საგნის თვისებას, ღირსებას ან ხარისხს, — მაგალ.
მაღალი, დაბალი, მოკლე, გძელი, თეთრი, შავი,
ვიწრო, ფართო, ჭკვიანი.

დამოკიდებითი ზედსართავი სახელი გვიჩვენებს:
ა. დროს, ბ. ადგილს, გ. მასაღას ო დ. დანიშნუ-
ლებას:

ა. შარშანდელი, დღევანდელი, გუშინდელი,
შარშანდლუჭი, გუშინდლუჭი;

ბ. პქაური, ქალაქელი, სოფლელი, ქალაქური,
სოფლური;

გ. ძვიანი, ტყიანი, ფულიანი, გენახიანი;

დ. საყმაწვილო, საბავშვო, საკლასო, სასოფ-
ლო, საქალაქო.

ხ ა რ ი ს ხ მ ბ ი.

პითარებით შედსართავ სახელს სამი ხარისხი
აქვს: დაწყებითი, შედარებითი და აღმატებითი.

1. დაწყებითი ხარისხი: ძაღალი, დაბალი, თეთ-
რი, წითელი, ღრძა;

2. შედარებითი ხარისხი: უმაღლესი, უდაბლესი,
უთუთრესი, უწითლესი, უღრძესი;

3. აღმატებითი ხარისხი: უუმაღლესი, უუდაბ-
ლესი, უუთუთრესი და სხვ.

შ ე ნ ი შ ვ ნ ე ბ ი.

1. შედარებითი ხარისხი ასე კეთდება: სიტყვის
საფუძველს*) ემატება თავში შ და ბოლოში მს.

2. აღმატებითი ხარისხი შედარებითისგან კეთ-
დება თავში მეორე შ ნის შიმატებით.

*) ს ა ფ უ ძ ვ ე ლ ი სიტყვის იმ ნაწილს ქვია, რომე-
ლიც რჩება, როცა ნათესაობით ბრუნვაში დაბოლოებას მოვაშო-
რებთ; მაგალითად: ნათესაობითი ბრუნვაა მ ა დ ა ლ ი ს, წ ი თ-
ლ ი ს, თ ე თ რ ი ს, ღ რ ძ ი ს; ის რომ მოვაშორეთ, დარჩება
ს ა ფ უ ძ ვ ე ლ ი: მ ა დ ლ, წ ი თ ლ, თ ე თ რ, ღ რ მ.

3. შედარებითი ხარისხი კრდევ ასე კეთდება: დაწყებით ხარისხს პირდაპირ ზმნისართი უფრო ემატება: უფრო ძალი, უფრო ღრმა და სხვ.

4. აღმატებით ხარისხსაც აქვს მეორე ფორმა, — დაწყებით ხარისხს ემატება ზმნისართები: ფრად, ძლიერ, ძლიან, მეტათ, ერთობ, — მაგალითად: ფრად ძალი, ერთობ თეთრი.

უკანონო ხარისხები.

ზოგიერთი ზედსართავი სახელი ხარისხებში მარცვლებს ელ-სა და ილ-ს კარგავს: გძელი, სქელი, ზტყელი, თხელი, სხვილი, ტკბილი, თფილი. ამათგან შედარებითი და აღმატებითი ხარისხები იქნება: უგძესი, უსქესი, უსხვესი, უტკბესი, უთხესი, უუზტყესი, უუტკბესი, უუსხვესი და სხვ.

რიცხვითი სახელი.

რიცხვის აღმნიშვნელ სახელს რიცხვითი სახელი ქვია:

ერთი, ხუთი, ასი; — პირველი, მეხუთე, მეასე, ოცდამეათე, ას ორმოცდამეათე და სხვ.

რიცხვითი სახელი ორგვარია. იმისთანა რიცხვით სახელს, რომელც საგნების რაოდენობას გვიჩვენებს, წოდებენ რიცხვითი სახელი ეწოდება, — მაგალითად: ერთი, ორი, სამი, ასი, ხუთასი, ათასი.

იმისთანა რიცხვით სახელს, რომელიც გვიჩვენებს, თუ რა რიგზეა დაწყობილი, საგნები, რიგითი რიცხვითი სახელი ქვია, — მაგალითად: ჰინჯული, მეორე, მესამე, მეხუთე, მეათესე,

ზ ე ნ ი უ ზ ნ ე ბ ი.

1. წთული რიცხვითი სახელები ერთად იწერება: ოცდაერთი, ოცდაათხუთმეტი, ას ორმოცდაათი, ათას ორას ოთხმოცდათვრამეტ წელს (ათასეული, ასეული და ათეულები ერთმანეთისაგან ცალცალკე იწერება).

2. მარტავ რიცხვებს რიგითი ფორმის მაწარმოებელი მე თავში მიემატება, ხოლო რთულს რიცხვით სახელებს — შუაში: მეხუთე, მეათე, მეასე, — ოცდამეათე, ოთხმოცდამეათე, სამოცდამეთვრამეტე.

ბევრნაწევროვან რიცხვში რიგითი ფორმის საწარმოებლათ მე მხოლოდ უკანასკნელ რიცხვს მიემატება, — მაგალითად: ათას ორას მესამოცე წელი.

ნაცვალსახელი.

ჰანო გახარებულია: დედამ მას ახალი ტანისამოსი შეუკერა.

ამ მაგალითში მას ნახმარია სახელის (ჰანოს) მაგიერ, — ამისთანა სიტყვას ნაცვალსახელი ქვია (რადგან სახელის ნაცვლად იხმარება).

აი კიდევ ნაცვალსახელები:

მე, შენ, ის;—ჩემი, შენი, მისი;—ვინ? რა? რომელი? ვისი?—ვინმე, რამე, რომელიმე, ვისიმე;—თვით, თვითონ, ყველა, ყოველი.

ნაცვალსახელები შვიდნაირია:

1. ზიწვებითა: მე, შენ, ის; ჩვენ, თქვენ, ისინი.

2. კუთნალებითა: ჩემი, შენი, მისი; ჩვენი, თქვენი, მათი.

3. ჩვენებითა: ეს, ეგ, ის, იგი, მაგი (მაგ); ესენი, ისინი, ეგენი, იგინი, მაგინი.

4. კითხვითი: ვინ? რა? რომელი? ვისი?

5. ზანსაზღვრებითა: ყოველი, ყველა, თვით, თვითონ.

6. ზანუსაზღვრელობითა (წარმოობს კითხვითისგან,—როგორ წარმოობს?): ვინმე, რამე, რომელიმე, ვისიმე; ვილაც, რაღაც, რომელიღაც, ვისიღაც.

7. ზანძარტვებითა: (წარმოობს კითხვითისგან,—როგორ წარმოობს?): ვინც, რაც, რომელიც, ვისიც.

ნაცვალსახელთა ბრუნება.

ზოგიერთი ნაცვალსახელი სრულიად არ იბრუნვის,—მაგალითად: თვით, თვითონ, მე, შენ, ჩვენ, თქვენ*).

*) ძართული გრამატიკის შემდგენელნი ასე აბრუნებენ პირველისა და მეორე პირას პიროვნებით ნაცვალსახელებს: ნათესაობითი—ჩ ე მ ი, შე ნ ი, თ ქ ვ ე ნ ი; მოქმედებითი—ჩ ე მ ი თ, შე ნ ი თ, ჩ ვ ე ნ ი თ, თ ქ ვ ე ნ ი თ; გნებითი—

პირველით ნაცვალსახელებში მარტო მესამე პირის ნაცვალსახელი იბრუნვის:

მხოლ. რიცხ.	მრავლ. რიცხ.
ს. ის, იგი.	ისინი, ივინი
ნ. მის	მათ
მც. მას	მათ
მთ. მან	მათ
მქ. მით	„
მ. მათ	„
მ.	„

უ ე ნ ი უ ვ ნ ე ბ ი.

1. ნაცვალსახელებს წოდებითი ბრუნვა არ აქვს; მხოლოდ მეორე პირის პირველითი ნაცვალსახელი იხმარება წოდებითი ბრუნვის მნიშვნელობით:

შენ, აქ მოდი! თქვენ, წიგნი იკითხეთ!

2. მრავლობით რიცხვში ნაცვალსახელები **ნი-**ზე ბოლოვდება—და, მაშასადამე, მოქმედებითი და ვნებითი ბრუნვა არ აქვთ.

3. კუთნილებითი ნაცვალსახელები ისე იბრუნვის, როგორც **ნი-**ზე დაბოლოებული ზედსართავი სახელები, მაგრამ მიცემით ბრუნვაში ამ შემთხვევაში ნაცვალსახელებისგან ჩემი, შენი, ჩვენი, თქვენი უმჯობესია სრული დაბოლოება:

ჩემს ძმას, შენს თავს, ჩვენს ქვეყანას, თქვენს დედ-მამას.

ჩ ე მ ა თ, უ ე ნ ა თ, ჩ ვ ე ნ ა თ, თ ქ ვ ე ნ ა თ. — შველა აქ მოყვანილი ფორმა კუთნილებითი ნაცვალსახელის ფორმებია, და არა პირველითის.

**

მხოლ. რიცხ.	მრავლ. რიცხ.
ბ. ეს, ეგ . . .	ესენი, ეგენი
ნ. ამის . . .	ამათ
მც. ამას . . .	ამათ
მთ. ამან . . .	ამათ
მქ. ამით . . .	„
მ. ამათ . . .	„
წ. „ . . .	„

მხოლ. რიცხ.	მრავლ. რიცხ.
ს. ის, იგი . . .	ისინი, იგინი
ნ. იმის . . .	იმათ
მც. იმას . . .	იმათ
მთ. იმან . . .	იმათ
მქ. იმით . . .	„
მ. იმათ . . .	„
წ. „ . . .	„

მხოლ. რიცხ.	მრავლ. რიცხ.
ს. მაგი . . .	მაგინი
ნ. მაგის . . .	მაგათ
მც. მაგას . . .	მაგათ
მთ. მაგან . . .	მაგათ
მქ. მაგით . . .	„
მ. მაგათ . . .	„
წ. „ . . .	„

**

ნაცვალსახელი უგუა (უგუაანა) მხოლოდ ერთ

რიცხვში იხმარება (მხოლოდობითი რიცხვის დაბოლოებით და მრავლობითი რიცხვის მნიშვნელობით):

- ს. ყველა, ყველანი
- ნ. ყველას(ი)
- მც. ყველას
- მთ. ყველამ
- მქ. ყველათი
- მ. " }
- წ. " }*)

ნაცვალსახელი ყოველი ისე იბრუნვის, როგორც ი-ზე დაბოლოებული ზედსართავი სახელი.

**

განუსაზღვრელობით ნაცვალსახელებში მხოლოდ პირველი ნაწილი იბრუნვის: ვინ, რა, რამე, ვისი, და ბოლოში თითქმის ყველა ბრუნვაში უცვლელათ ემატება მე და ლა;:

ს. ვინმე	რამე	ვილაც	რალაც
ნ. ვისიმე	რისამე	ვისილაც	რისლაც
მც. ვისმე	რასმე	ვილაცას	რალაცას
მთ. ვინმე	რამემ	ვილაცამ	რალაცამ
მქ. ვისითმე	რითმე	ვისითლაც	რითლაც
მ. რათმე	რათმე	რალაცათ	რალაცათ
წ. "	"	"	"

*) მნებითი პრუნვა არ აქვს; წოდებითში აღ. შახზე. გი ხმარობს ფორმას ყველავე: "ჩემო ყველავე"!

მრავლობით რიცხვში ან სულ არ ხმარობენ, ან იშვიათად იხმარება ფორმები: ვინძეები, წაძეები, ვინძეების, წაძეების, ვინძეებს და სხვ.; ვიღაცები, წაღაცები, ვიღაცების, წაღაცების, ვიღაცებს, წაღაცებს, ვიღაცებმა და სხვ.

**

განმარტებითი ნაცვალსახელები ისე იბრუნვის, როგორც კითხვითი ნაცვალსახელები (ვინ, რა, რომელი), მხოლოდ ბოლოში ც მიემატება:

ს. ვინც, ვინაც	რაც	რომელიც
ნ. ვისიც	რისაც	რომლისაც
მც. ვისაც	რასაც	რომელსაც
მთ. ვინც, ვინაც,	რამაც	რომელმაც
მქ. ვისითაც	რითაც	რომლითაც
მ. რათაც	რათაც	რომლიათაც
წ. " "	" "	" "

მრავლობით რიცხვში მხოლოდ წამქლიც იბრუნვის:

სახ. წამქლიც,	ნათ. } წამქლითაც
	მიც. }
ღ. მოთ.	

ამ ნაცვალსახელში მრავლობითი რიცხვის პირველი ფორმა (რომლები, რომლების, რომლებს, რომლებმა, რომლებიც, რომლებისაც, რომლებმაც და სხვ.) არ არის კეთილხმოვანი.

*

ზოგიერთი ნაცვალსახელი,—მაგალ. წამე, გან-
მე, წაღაც, ვაღაც, ყველა,—როცა არსებით სახე-
ლებს ახლავს, ბრუნვებში არ იცვლება.

წაღაც საქმე, წაღაც საქმის, წაღაც საქმეს,
წაღაც საქმეებს, ყველა საქმემ, ვაღაც კაცი, ვაღაც
კაცმა, წამე აზრი, წამე აზრს, წამე აზრით და სხვ.

ნაცვალსახელებისაგან მს, მზ და ის, იზი, არ-
სებით სახელებთან ყველა ბრუნვაში (სახელობითს
გარდა) იხმარება ფორმები აჰ და იმ:

მს (ეგ) კაცი, ამ კაცის, ამ კაცს, ამ კაცმა;
ეს კაცები, ამ კაცებს, ამ კაცებმა და სხვ.; ის
(იგი) ქალი, იმ ქალის, იმ ქალს; ის ქალები, იმ
ქალებს, იმ ქალებმა...

სიტყვები ერთი და იგივე არსებით სახელთან
ასე იბრუნვის: ერთი და იგივე საქმე, ერთისა და
იმავსე საქმის, ერთისა და იმავსე საქმეს, ერთი და
იგივე საქმეები, ერთისა და იმავსე საქმეებს და სხვ.
(უკანონოთ ხმარობენ: ერთისა და იგივე საქმის,
ერთსა და იგივე საქმეს და სხვ.).

არსებითისა და ზედსართავი სახელის ერთად ბრუნება.

თუ ზედსართავი სახელი ა-ს, ე-ს, ი-სა და
უ-ზე ბოლოვდება, როცა არსებით სახელთან არის
შეერთებული, ყოველგან უცვლელათ რჩება, ე. ი.
არც ბრუნვებში იცვლება და არც რიცხვში:

ს. ბრძა კაცი
 ნ. ბრძა კაცის
 მც. ბრძა კაცს
 მთ. ბრძა კაცმა
 მქ. ბრძა კაცით
 მ. ბრძა კაცათ
 წ. ბრძა კაცო!

ბრძა კაცები
 ბრძა კაცების
 ბრძა კაცებს
 ბრძა კაცებმა
 ბრძა კაცებით
 ბრძა-კაცებათ
 ბრძა კაცებო!

აბრუნეთ: მოკლე ჯოხი, ფაწთო მიდორი,
 ტლე ბიჭი.

**

როცა ზედსართავი სახელი ი-ზეა დაბოლოე-
 ბული, მხოლოდ სამ ბრუნვაში რჩება უცვლელათ:
 სახელობითსა, ნათესაობითსა და მოქმედებითში;
 დანარჩენ ბრუნვებში კი სცვლის დაბოლოებას. მხო-
 ლობითსა და მრავლობით რიცხვში ზედსართავი
 სახელი ერთნაირათ იბრუნვის:

ს. მადალი მთა
 ნ. მადალი მთის
 მც. მადალ მთას
 მთ. მადალმა მთამ
 მქ. მადალი მთით
 მ. მადალ მთათ
 წ. მადალო მთაო!

მადალი მთები
 მადალი მთების
 მადალ მთებს
 მადალმა მთებმა
 მადალი მთებით
 მადალ მთებათ
 მადალო მთებო!

მეორე დაბოლოებით ასე იბრუნვის:

ს. მადალი მთანი
 ნ. მადალ მთათა

მც. მადალ მთათა
 მთ. მადალ მთათა
 წ. მადალო მთანო!

**

შედსაწთავი სახელი ცალკე ისე იბრუნვის, როგორც არსებითი სახელი:

ს.	თეთრი	თეთრები
ნ.	თეთრის	თეთრების
მც.	თეთრს	თეთრებს
მთ.	თეთრმა	თეთრებმა
მქ.	თეთრით	თეთრებით
მ.	თეთრათ	თეთრებათ
წ.	თეთრო!	თეთრებო!

თ ა ნ დ ე ბ უ ლ ი.

მთაზე თოვლი ძევს, თევზი წყალში ცხოვრობს, ბავში ლობესთან დგას, ყურდგელი ტყისკენ გაიქცა, ძმისგან წერილი მივიღე.

ამ მაგალითებში **ზე, ში, თან, კენ, გან** არსებით სახელებს ბოლოში ემატება, თან **უდგეს**;— ამისთანა სიტყვას **თანდებული** ქვია.

თანდებული სამ ბრუნვას თხოულობს: **ნათესაობითსა, მიცემითსა და მამქედებითს.**

1. **ნათესაობით** ბრუნვას თხოულობს: **თვას, გენ, დმა, ძაედ, ძამაწთ.**

მაგალითები:

სოფლისკენ მივდივარ ჩემი ძმის საქმისთვის;—
შოფლისადმი მიმართული ლოცვა წრფელი უნდა იყოს;—ეს წიგნი მეცნაედას ძაედ დაიწერა.—
ზიორ-გიმ გაგზავნა წერილი ქართული ჟურნალის წედაქციის ძამაწთ.

2 მიცემით ბრუნვას თხოულობს: ზედა, შინა, შუა, თან.

მაგალითები:

„მთასა ზედა თაბორისასა ფერი იცვალე შენ, უფალო!“ — „მამაო ჩვენო, რომელი ხარ წათა შინა!“ — „იყავნ ნება შენი, ვითარცა წათა შინა, ეგრეთცა ქვეყანასა ზედა!“ — ძავეკასია ორ ზღვას შუა მდებარეობს, — ირემი კლდესთან წაიქცა.

შ ე ნ ი შ ვ ნ ე ბ ი.

ა. შინა და ზედა ძველ ენაში იხმარებოდა; ახლანდელ ენაში შემოკლებით იხმარება **ზე** და **ში** — და ამ ფორმებთან სახელებს მიცემითი ბრუნვის დაბოლოება აღარ ახლავს: ხეზე, მთაზე, წყალში, ორმოში.

ბ. ბრუნვის დაბოლოება არ იხმარება აგრეთვე **ი-ზე** დაბოლოებულ სახელებში, როცა მათთან თანდებული თან დაისმის:

კედელი — კედელთან,

ბალახი — ბალახთან.

დაბოლოება ამ შემთხვევაში მაშინ მოჩანს, როცა სახელი **ა**, **ე**, **ო** და **უ-ზე** დაბოლოებული:

მამა — მამასთან

ხე — ხესთან

რკო — რკოსთან

ბუ — ბუსთან.

3. მიცემით ბრუნვას თხოულობს აგრეთვე ზმნისართი-თანდებულები: აქით, იქით, გადმა, გამოდმა, ზევით, ქვეშ, უკან და სხვ.,—მაგალითად: მოას იქით, წას ქვეშ, ჭერს ქვეშ, წყალს გადმა, გზას ზევით.

*

3. თანდებული გარდა და შეძღვევ, თუ წინ ზის, ნათესაობით ბრუნვას თხოულობს, და თუ უკან ზის,—მიცემითს:

გარდა ამისა, შეძღვევ ამისა, გარდა ამ საქმისა, შეძღვევ ამ საქმის გათავებისა,—ან:

ამას გარდა, ამას შეძღვევ, ამ საქმეს გარდა, ამ საქმის გათავებას შეძღვევ.

*

4. თანდებული გან კითხვაზე ვისგან ან რისგან ნათესაობით ბრუნვას თხოულობს, კითხვაზე საიდან კი—მოქმედებით ბრუნვას:

შე კმისგან მივიღე წერილი (ვისგან მივიღე?); ეს სახლი სილამაზით ძალიან გაირჩევა სხვა სახლებისაგან (რისგან გაირჩევა?);—მე თფილისითგან (ახლანუნდა თორმა თფილისიდან) მოვდივარ (კითხვა: საიდან მოვდივარ? (მამა-შენი სოფლითგან (=სოფლიდან) დაბრუნდა (კითხვა: საიდან დაბრუნდა?).

ზ მ ნ ი ზ ვ ნ ა.

ზოგიერთი თანდებული სახელებს ბოლოში სულ უერთდება (თვის, კენ, გან, დმი, ში, ზე), ზოგი კი

ცალკე დაისმის (მიმართ, მიერ, გარდა, შემდეგ, შუა, შორის, წინ, ქვეშ, გაღმა, გამოღმა და სხვ.).

მაგალითები:

საქმისთვის, სახლისკენ, ძმისგან, ღვთისადმი, წყალში, მთაზე; უფლისა მიმართ, ღვთისა მიერ, ამას გარდა, ამას შემდეგ, მთებს შუა, ქალაქებს შორის, სახლის წინ, ცას ქვეშ, წყალს გაღმა.

ზ მ ნ ი ს ა რ თ ი .

ბავში წყნარათ ზის, ბერიკაცი ნელა მიდის, შაშვი ტკბილათ გალობს, მასწავლებელი ხმამაღლა ლაპარაკობს.

მოყვანილ მაგალითებში სიტყვები: წყნარათ, ნელა, ტკბილათ, ხმამაღლა—მოქმედების თვისებას გვიჩვენებს (რგგარ ზის? რგგარ გალობს? და სხვ.); ამისთანა სიტყვა ყოველთვის ზმნას ახლავს, ზმნას დაერთვის—და ამიტომ ზმნისართი ეწოდება.

ზმნისართები ხუთგვარია:

1. ღრმის მაჩვენებელი: დღეს, ხვალ, შარშან, წრეულს, დილას, საღამოს და სხვ.;

2. ადგილის მაჩვენებელი: აქ, იქ, გაღმა, გამოღმა, ზევით, ქვევით, მაღლა, ძირს, შიგნით, გარეთ და სხვ.;

3. ვითარების მაჩვენებელი: ჩქარა, ნელა, ხმამაღლა;—უფრო ხშირათ—მოქმედებითისა და ვნებითი ბრუნვების ფორმები: სიცილით, ტირილით,

წერდით, — ქვეითად, ცქვიტათ, უზმათ, წენარათ, ჩუმათ, მტრულათ, ფარულათ და სხვ.);

4. მიზეზის მაჩვენებელი: რატომ? რათა? იმიტომ, ამიტომ;

5. მიზნის მაჩვენებელი: რისთვის? ამისთვის, იმისთვის.

კ ა ვ უ ი რ ი

ბიორგი და ლეონი კარგათ სწავლობენ. —
შველამ იცის, რომ სწავლა საჭიროა. —
ძუღაში ტალახია, რადგან გუშინ წვიმდა. —
როცა კარგათ მოემზადები, კლასში შეგიყვან. —
თუ კარგათ ისწავლი, სასარგებლო კაცი გამოხვალ. —

სიტყვა და აკავშირებს ერთმანეთთან სახელებს (ბიორგი და ლეონი); — სიტყვები რამ, რადგან, რატო, თუ — აკავშირებს (აბამს) ერთმანეთთან სხვადასხვა აზრს; — ამისთანა სიტყვას გრამატიკაში კავშირი ეწოდება.

უ რ რ ი ს ღ ე ბ უ ლ ი

მხ, ლქერთო ჩემო!

ჰე, ბიჭებო, დავარიალდეთ!

ჰოპ, ჰოპ! ჰერი, ჰერი!

ჩუ, გამობტა აგერ წყერი!

მხ, ჰე, ჰომ, ჰერი, ჩუ — ამისთანა სიტყვები გვიხატავს სულის სხვადასხვანაირ მოძრაობას: ზოგი

მწუხარებას, ზოგი ალტაცებას, სიხარულს, გაკვირ-
ვებას.— ამისთანა სიტყვებს გრამატიკაში შორისდე-
ბული ეწოდება.

ზ მ ნ ა.

ბავშმა წიგნი წაიკითხა.

ამ მაგალითში სიტყვა წაიკითხა მოქმედებას
გვიჩვენებს;— მოქმედების აღნიშნულ სიტყვას ზმნა
ეწოდება.

მაგალითები: მე ვსწერ, ჩვენ ვკითხულობთ,
თქვენ ლაპარაკობთ, ის ხატავს, ისინი ხატვენ და
სხვ.

ზ ვ ა რ ი.

ზმნა სამგვარია: მოქმედებითი გვარის, საშუა-
ლ გვარისა და ვნებითი გვარის.

ბავშმა წიგნს კითხულობს;— ამ მაგალითში
ბავშმა არის სასაუბრო საგანი, წიგნი არის საგანი,
რომელზედაც ბავშვის მოქმედება პირდაპირ გადადის;—
კითხულობს არის მოქმედებითი გვარის ზმნა.

მოქმედებითი გვარის ზმნა გვიჩვენებს, რომ
სასაუბრო საგანი თვით მოქმედობს და ეს მოქმედე-
ბა სხვა საგანზე პირდაპირ გადადის.

*

წიგნი იკითხვის ბავშვისაგან;— ამ მაგალითში
იკითხვის არის ვნებითი გვარის ზმნა.

ვნებითი გვარის ზმნა გვიჩვენებს, რომ სასა-
უბრო საგანი (წიგნი) თვით კი არ მოქმედობს,
არამედ გარეშე საგანი (ბავშვი) მოქმედობს მაზე.

*

ბავშვი დადის;—ამ მაგალითში დადის არის
საშუალო გვარის ზმნა.

საშუალო გვარის ზმნა გვიჩვენებს, რომ სასა-
უბრო საგანი (ბავშვი) თვითონ მოქმედობს და ეს
მოქმედება იმავე საგანში რჩება, სხვაზე არ გადა-
დის.

ს ა ხ ე.

ზმნას ორი სახე აქვს: უსრული და სრული.

უსრული სახე ნიშნავს, რომ მოქმედება არ
შესრულებულა, — მაგალ. მე ვსწერდი, შენ იკითხე,
მას უშენებია.

სრული სახე ნიშნავს, რომ მოქმედება შესრუ-
ლებულია: — მე დავსწერე, შენ წაიკითხე, მას აუშე-
ნებია.

უ ე ნ ი უ ვ ნ ე ბ ი.

1. უსრული სახის ზმნები უმეტეს ნაწილათ
უთავსართლა (ვსწერ, ვკითხულობ, ვაშენებ), სრუ-
ლი სახის კი — თავსართიანი (დავსწერე, წავიკითხე,
ავაშენე).

2. ზოგჯერ უთავსართო ზმნას სრული სახის
მნიშვნელობა აქვს: მე გისადილე, მე გინადირე, ჩვენ

ვიშოვნეთ, ჩვენ გაჩუქეთ და სხვ.;—აგრეთვე თავსართიან ზმნას ხშირათ უსრული სახის მნიშვნელობა ეძლევა: მიმაქვს, მიმეავს, დავსეუბნობ, გავგვიფი, შევეუბნებ და სხვ.

3. სრული სახის თავსართიან ზმნებს აწმყო დრო არ აქვს.

კ ი ლ ო .

ზმნას მიმოხრაში სხვადასხვა ფორმით სხვადასხვა ხასიათი ეძლევა ან სხვადასხვა კილო: ზოგ ფორმას ბმანების კილო აქვს,—მაგალითად: სწერე! ნუ სწერ! ან სწერო!—ზოგ ფორმას მოთხრობის ხასიათი აქვს და ნამდვილათ მომხთარ გარემოებას გვიჩვენებს,—მაგალითად: მე წავიკითხე წიგნი და მერე ამხანაგს გადავეცა; ზოგი ფორმა ნატყვას აღნიშნავს,—მაგალითად: ნეტა კარგათ დამეწერა თხზულება! ნეტავი შენ კარგათ სწავლობდე!—ზოგი ჰინობას აღნიშნავს,—მაგალითად: ფული რო მქონოდა, სიამოვნებით მოგცემდი.

*

მოთხრობით კილოში ხუთი დროა:

აწმყო (რას ვშვრები?): ვსწერ, ვკითხულობ*).

სამი ნამყო: ა) ნამყო I (რას ვშვრებოდი?):

ვსწერდბ, ვკითხულობდი.

ბ) ნამყო II (რა ვქენი?): ვსწერე,

ვიკითხე.

*) შველა პირში და ორივე რიცხვში მიმოხარეთ.

გ) ნამყო III (რა მიქნია?): მიწე-
რია, მიკითხავს.
მყოფადა (რას ვიზამ?): ვსწერ, ვიკითხავ.

*

ნატვრით კილოზიც ხუთი დროა:

აწყო (რას უნდა ვშვრებოდე?): ვსწერდე,
ვიკითხულობდე.

რწა ნამყო: ა) ნამყო I (რა უნდა მექნა?):
მეწერა, მეკითხა.

ბ) ნამყო II (რა უნდა მექნას?):
მეწეროს, მეკითხოს.

რწა მყოფადა: ა) მყოფადა I (რას ვიზამდე?):
ვსწერდე, ვიკითხავდე.

ბ) მყოფადა II (რა უნდა ვქნა?):
ვსწერო, ვიკითხო.

*

პირობით კილოზ მარტო ერთი დრო აქვს:
ნამყო დწა (რას ვიზამდი?): ვსწერდი; ვიკით-
ხავდი (დავსწერდი, წავიკითხავდი).

*

ბძანებითი კილო ორგვარია: დამტკიცებითი
და უწყოფითი.

დამტკიცებითი: სწერე! სწეროს! ვსწეროთ!
სწერეთ! სწერონ!

უწყოფითი I: ნუ სწერ! ნუ სწერს! ნუ
ვსწერთ! ნუ სწერთ! ნუ სწერენ!

შაბუღოფითი II: ან სწერო! არ სწეროს! არ
ვსწეროთ! არ სწეროთ! არ სწერონ!

*

ზმნის დასაწყის ფორმას სახელზმნა ეწოდება:
წება, კითხვა, შენება.

სახელზმნას იმიტომ ეწოდებენ, რომ ამ ფორ-
მას არსებითი სახელის მნიშვნელობაც აქვს და ზმნი-
საც, სახელიც არის და ზმნაც. როგორც სახელი,
ეს ფორმა იბრუნვის,—მაგალითად:

სახ. წერა	მოთ. წერამ
ნათ. წერის	მოქმ. წერით
მიც. წერას	ზნებ. წერათ

როგორც ზმნა, ის მიმოიხრის,—მაგალითად:
მე ვსწერ, შენ სწერ, ისა სწერს, მე ვსწერდი, შენ
სწერდი და სხვ.

მ ი მ ო ხ რ ა.

ზმნა მიმოიხრის, ე. ი. სცვლის დაბოლოებას
პირებსა და დროებში.

პ ი რ ი.

მინც ლაპარაკობს, ის არის პირველი პირი:
მე ვსწერ, ჩვენ ვსწერთ;
მე ვკითხულობ, ჩვენ ვკითხულობთ;
მისაც ელაპარაკებიან, ის არის მეორე პირი:

გ) ნამყო III (რა მიქნია?): მიწე-
რია, მიკითხავს.
მყოფადა (რას ვიზამ?): ვსწერ, ვიკითხავ.

*

ნატვრით კილოზიც ხუთი დროა:

აწყო (რას უნდა ვშვრებოდე?): ვსწერდე,
ვიკითხულობდე.

რწა ნამყო: ა) ნამყო I (რა უნდა მექნა?):
მეწერა, მეკითხა.

ბ) ნამყო II (რა უნდა მექნას?):
მეწეროს, მეკითხოს.

რწა მყოფადა: ა) მყოფადა I (რას ვიზამდე?):
ვსწერდე, ვიკითხავდე.

ბ) მყოფადა II (რა უნდა ვქნა?):
ვსწერო, ვიკითხო.

*

პირობით კილოზ მარტო ერთი დრო აქვს:
ნამყო დწა (რას ვიზამდი?): ვსწერდი, ვიკით-
ხავდი (დავსწერდი, წავიკითხავდი).

*

ბძანებითი კილო ორგვარია: დამტკიცებითი
და უაწყფითი.

დამტკიცებითი: სწერე! სწეროს! ვსწეროთ!
სწერეთ! სწერონ!

უაწყფითი I: ნუ სწერ! ნუ სწერს! ნუ
ვსწერთ! ნუ სწერთ! ნუ სწერენ!

შარყაფითი II: არ სწერო! არ სწეროს! არ
ვსწეროთ! არ სწეროთ! არ სწერონ!

*

ზმნის დასაწყის ფორმას სახელზმნა ეწოდება:
წედა, კითხვა, შენება.

სახელზმნას იმიტომ ეწოდებენ, რომ ამ ფორ-
მას არსებითი სახელის მნიშვნელობაც აქვს და ზმნი-
საც, სახელიც არის და ზმნაც. როგორც სახელი,
ეს ფორმა იბრუნვის, — მაგალითად:

ხახ. წერა	მომ. წერამ
ნათ. წერის	მოქმ. წერით
მიც. წერას	ზნებ. წერათ

როგორც ზმნა, ის მიმოიხრის, — მაგალითად:
მე ვსწერ, შენ სწერ, ისა სწერს, მე ვსწერდი, შენ
სწერდი და სხვ.

მ ი მ ო ხ რ ა.

ზმნა მიმოიხრის, ე. ი. სცვლის დაბოლოებას
პირებსა და დროებში.

პ ი რ ი.

მინც ლაპარაკობს, ის არის პირველი პირი:

მე ვსწერ, ჩვენ ვსწერთ;

მე ვკითხულობ, ჩვენ ვკითხულობთ;

მისაც ელაპარაკებიან, ის არის მეორე პირი:

შენ სწერ, თქვენ სწერთ;
შენ კითხულობ, თქვენ კითხულობთ;
მიზედაც ლაპარაკობენ, ის არის მესამე პირო:
ისა სწერს, ისინი სწერენ;
ის კითხულობს, ისინი კითხულობენ.

**

ღ რ მ.

მიმოხრაში საძი დადგა გაირჩევა: აწმეო, ნა-
მეო და მეოფადი.

1. აწმეო, ე. ი. ახლანდელი დრო;—აწმეო
დადგის კითხვებია:

რას ვშვრები? რას უნდა ვშვრებოდე?

რას ვშვრები მე?—მე ვსწერ

რას შვრები შენ?—შენ სწერ

რას შვრება ის?—ისა სწერს

რას ვშვრებით ჩვენ?—ჩვენ ვსწერთ

რას შვრებით თქვენ?—თქვენ სწერთ

რას შვრებიან ისინი?—ისინი სწერენ

მე რას უნდა ვშვრებოდე?—მე უნდა ვსწერდე

შენ რას უნდა შვრებოდე?—შენ უნდა სწერდე

ის რას უნდა შვრებოდეს?—ის უნდა სწერდეს

ჩვენ რას უნდა ვშვრებოდეთ?—ჩვენ უნდა ვსწერდეთ

თქვენ რას უნდა შვრებოდეთ?—თქვენ უნდა სწერდეთ

ისინი რას უნდა შვრებოდენ?—ისინი უნდა სწერდენ

2. ნამეო, ე. ი. წასული დრო;—ნამეო დად-
გის კითხვებია:

რას ვშვრებოდი? რა ვქენი?
რა მიქნია? რა უნდა მექნა?
რა უნდა მექნას? რას გიზამდი?

მე რას ვშვრებოდი?— მე ვსწვრდი
შენ რას შვრებოდი?— შენ სწვრდი
ის რას შვრებოდა?— ისა სწვრდა
ჩვენ რას ვშვრებოდით?— ჩვენ ვსწვრდით
თქვენ რას შვრებოდით?— თქვენ სწვრდით
ისინი რას შვრებოდნენ?— ისინი სწვრდნენ.

მე რა ვქენი?— მე ვსწვრე (დავსწვრე)
შენ რა ქენი?— შენ სწვრე (დასწვრე)
მან რა ქნა?— მან სწვრა (დასწვრა)
ჩვენ რა ვქენით?— ჩვენ ვსწვრეთ (დავსწვრეთ)
თქვენ რა ქენით?— თქვენ სწვრეთ (დასწვრეთ)
მათ რა ქნეს?— მათ სწვრეს (დასწვრეს).

მე რა მიქნია?— მე მიწვრია (დამიწვრია)
შენ რა გიქნია?— შენ გიწვრია (დაგიწვრია)
მას რა უქნია?— მას უწვრია (დაუწვრია)
ჩვენ რა გვიქნია?— ჩვენ გვიწვრია (დაგვიწვრია)
თქვენ რა გიქნიათ?— თქვენ გიწვრიათ (დაგიწვრიათ)
მათ რა უქნიათ?— მათ უწვრიათ (დაუწვრიათ).

მე რა უნდა მექნა?— მე უნდა მეწვრა (დამეწვრა)
შენ რა უნდა გექნა?— შენ უნდა გეწვრა (დაგეწვრა)
მას რა უნდა ექნა?— მას უნდა ეწვრა (დაეწვრა)
ჩვენ რა უნდა გვექნა?
— ჩვენ უნდა გვეწვრა (დაგვეწვრა)

თქვენ რა უნდა გექნათ?

—თქვენ უნდა გეწერათ (დაგეწერათ)

მათ რა უნდა ექნათ?

—მათ უნდა ეწერათ (დაეწერათ).

მე რა უნდა მექნას?—მე უნდა მეწეროს (დამეწეროს)

შენ რა უნდა გექნას?

—შენ უნდა გეწეროს (დაგეწეროს)

მას რა უნდა ექნას?—მას უნდა ეწეროს (დაეწეროს)

ჩვენ რა უნდა გვექნას?

—ჩვენ უნდა გვეწეროს (დაგვეწეროს)

თქვენ რა უნდა გექნასთ?

—თქვენ უნდა გეწეროსთ (დაგეწეროსთ)

მათ რა უნდა ექნასთ?

—მათ უნდა ეწეროსთ (დაეწეროსთ).

მე რას ვიზამდი?—მე ვსწერდი (დავსწერდი)

შენ რას იზამდი?—შენ სწერდი (დასწერდი)

ის რას იზამდა?—ის სწერდა (დასწერდა)

ჩვენ რას ვიზამდით?—ჩვენ ვსწერდით (დავსწერდით)

თქვენ რას იზამდით?—თქვენ სწერდით (დასწერდით)

ისინი რას იზამდენ?—ისინი სწერდენ (დასწერდენ)

3. მუცფაღი, ე. ი. მომავალი დრო;—მუცფაღი
დროის კითხვებია:

რას ვიზამ? რას ვიზამდე? რა უნდა გქნა?

მე რას ვიზამ?—მე ვსწერ (დავსწერ)

შენ რას იზამ?—შენ სწერ (დასწერ)

ის რას იზამს?—ის სწეწს (დასწერს)
ჩვენ რას ვიზამთ?—ჩვენ გსწეწთ (დავსწერთ)
თქვენ რას იზამთ?—თქვენ სწეწთ (დასწერთ)
ისინი რას იზამენ?—ისინი სწეწენ (დასწერენ).

მე რას ვიზამდე?—მე ვსწეწდე (დავსწერდე)
შენ რას იზამდე?—შენ სწეწდე (დასწერდე)
ის რას იზამდეს?—ის სწეწდეს (დასწერდეს)
ჩვენ რას ვიზამდეთ?—ჩვენ ვსწეწდეთ (დავსწერდეთ)
თქვენ რას იზამდეთ?—თქვენ სწეწდეთ (დასწერდეთ)
ისინი რას იზამდენ?—ისინი სწეწდენ (დასწერდენ).

მე რა უნდა ვქნა?—მე უნდა ვსწეწო (დავსწერო)
შენ რა უნდა ქნა?—შენ უნდა სწეწო (დასწერო)
მან რა უნდა ქნას?—მან უნდა სწეწოს (დასწეროს)
ჩვენ რა უნდა ვქნათ?

—ჩვენ უნდა ვსწეწოთ (დავსწეროთ)

თქვენ რა უნდა ქნათ?

—თქვენ უნდა სწეწოთ (დასწეროთ)

მათ რა უნდა ქნან?—მათ უნდა სწეწონ (დასწერონ).

*

ბძანებითი კილო:

1. დამტკიცებითი: სწერე, იკითხე! სწეროს, იკითხოს!
ვსწეროთ, ვიკითხოთ! სწერეთ, იკითხეთ!
სწერონ იკითხონ!

2. უარყოფითი: ნუ სწერ, ნუ კითხუ-
ლობ! ნუ სწერს, ნუ კითხულობს!
ნუ ვსწერთ, ნუ ვიკითხულობთ!
ნუ სწერენ, ნუ კითხულობენ! არ

სწერო, არ იკითხო! არ სწეროს, არ იკითხოს! არ
ვსწეროთ, არ ვიკითხოთ! არ სწეროთ, არ იკითხოთ!
არ სწერონ, არ იკითხონ!

ძართულ ენაში ორგვარი მიმოხდა.

ხიზველ მიმოხდას ის ზმნები ეკუთნის, რომელიც აწმყო დროში პირველ პირში ვ-ით იწყება: მე ვაშენებ, ვსწერ, ვკითხულობ, ვხატავ; მე ვუწერ, ვუშენებ, ვუკითხავ.

მეორე მიმოხდას ის ზმნები ეკუთნის, რომელიც აწმყო დროში მ-ით იწყება: მიყვარს, მიხარია, მწამს, მესმის, მეხარება.

მეორე მიმოხრის ზმნა განსხვავებულათ მიმოხრის. — ავიღოთ მაგალითად ზმნა მიყვარს:

ა წ მ ყ ო დ რ ო.

რას ვშვრები?—მე მიყვარს (შენ გიყვარს, მას უყვარს; ჩვენ გვიყვარს, თქვენ გიყვართ, მათ უყვართ).

რას უნდა ვშვრებოდე?—მე უნდა მიყვარდეს (შენ გიყვარდეს, მას უყვარდეს; ჩვენ გვიყვარდეს, თქვენ გიყვარდესთ, მათ უყვარდესთ).

ნ ა მ ყ ო დ რ ო.

რას ვშვრებოდი?—მე მიყვარდა (შენ გიყვარდა, მას უყვარდა; ჩვენ გვიყვარდა, თქვენ გიყვარდათ, მათ უყვარდათ).

რა ვქენი?—მე შემიყვანდა (შენ შეგიყვარდა, მას შეუყვარდა; ჩვენ შეგვიყვარდა; თქვენ შეგიყვარდათ, მათ შეუყვარდათ).

რა მიქნია?—მე მიყვანობი (შენ გყვარებია, მას ყვარებია; ჩვენ გვყვარებია, თქვენ გყვარებიათ, მათ ყვარებიათ).

რა უნდა მიქნა?—მე უნდა მიყვანობოდა (შენ გყვარებოდა, მას ყვარებოდა; ჩვენ გვყვარებოდა, თქვენ გყვარებოდათ, მათ ყვარებოდათ).

რა უნდა მიქნას?—მე უნდა მიყვანობოდე (შენ გყვარებოდეს, მას ყვარებოდეს, ჩვენ გვყვარებოდეს, თქვენ გყვარებოდესთ, მათ ყვარებოდესთ).

რას ვიზამდი?—მე მიყვარებოდა (შენ გეყვარებოდა, მას ეყვარებოდა; ჩვენ გვეყვარებოდა, თქვენ გეყვარებოდათ, მათ ეყვარებოდათ).

მ ყ ო ფ ა დ ი ღ რ ო.

რას ვიზამ?—მე მიყვანობ (შენ გეყვარება, მას ეყვარება; ჩვენ გვეყვარება, თქვენ გეყვარებათ, მათ ეყვარებათ).

რას ვიზამდე?—მე მიყვანობოდე (შენ გეყვარებოდეს, მას ეყვარებოდეს; ჩვენ გვეყვარებოდეს, თქვენ გეყვარებოდესთ, მათ ეყვარებოდესთ).

რა უნდა ვქნა?—მე უნდა შევეყვარო (შენ გეყვაროს, მის ეყვაროს; ჩვენ გვეყვაროს, თქვენ გეყვაროსთ, მათ ეყვაროსთ; ან შემეყვარდეს, შეგიყვარდეს, შეუყვარდეს და სხვ.).

თ ა ვ ს ა რ თ ე ბ ი.

ზმნებს თავში სხვადასხვა ნაწილაკი დაერთვის: სახლი ავაშენე, საქმე ბავაკეთეთ, წერილი დავსწერე, წიგნი წავიკითხეთ, ბავშვები კლასში შემვიდენ, კაცს ტვირთი მიიქვს, მამა-ჩემმა ფული მომცა.

ა, გა, და, წა, შე, მა, მო არის თავსართები.

ახალ ენაში უფრო ხშირათ მოკლე თავსართები იხმარება (ა, გა, წა, ჩა,), ძველ ენაში კი სრული თავსართები იხმარებოდა: ად, გან, წად, შთა,— მაგალითად: ადგასრულე, განვათავისუფლე, წადვიდა, შთავიდა (ახლა ვიტყვი: ავასრულო, გავათავისუფლო, წავიდა, ჩავიდა).

ზოგჯერ ახალ ენაშიც იხმარება სრული თავსართები: აღმითქვა, აღიჭურვა, განცვიფრდა, განხორციელდა, წარსდგა, წარმოადგინეს.

მ ი მ ლ ე ო ბ ა.

ზმნისგან კეთდება ერთგვარი ფორმა, რომელიც ზედსართავ სახელსა გავს:

მწერელი (დამწერელი, დამწერი), დაწერილი, დანაწერი, საწერი (დასაწერი);— მკითხველი (წამკითხველი), საკითხავი (წასაკითხავი);— მკეთებელი (გამკეთებელი), გაკეთებული, განაკეთები, საკეთებელი (გასაკეთებელი).

ამისთანა ფორმას მიმღეობა ქვია.

ზეგვოგობითი ზმნის მიმოხრა.

ზმნა „მე ვარ“ ბევრ სხვა ზმნას ეხმარება, ეწევა მიმოხრაში (მაგალითად: ვზივარ, ვწევარ, ვდგავარ, ვზივართ, ვწევართ, დამჯდარვარ, დაწოდდივარ, გაქცეულვარ, გაქცეულხარ, გაქცეულვართ და სხვ.— და ამიტომ შემწეობითი ზმნა ეწოდება.

მოთხრობითი კილო.

აწმეო (რას ვშვრები?)

მე ვარ

შენ ხარ

ის არის*)

ჩვენ ვართ

თქვენ ხართ

ისინი არიან**)

ნამეო I (რას ვშვრებოდი?)

მე ვიყავ(ი)

შინ იყავ(ი)

ის იყო

ჩვენ ვიყავით

თქვენ იყავით

ისინი იყვნენ.

*) მოკლეთ არს, ა („არა რა არს უსაშველო“);
სიტყვა სიტყვა ა (=სიტყვა არის), საქმე კი სხვაა“ (=სხვა არის).

***) მოკლეთ ან, მაგალ. ისინი მოსულან (=მოსულ არიან).

ნამყო II (რა ვიქენი?)

მე ვიქენ(ი)
შენ იქენ(ი)
ის იქნა
ჩვენ ვიქენით
თქვენ იქენით
ისინი იქნენ.

ნამყო III (რა მიქნია?)

მე ყოფილვარ
შენ ყოფილხარ
ის ყოფილა
ჩვენ ყოფილვართ
თქვენ ყოფილხართ
ისინი ყოფილან.

მყოფადი (რას ეიზამ?)

მე ვიქნები
შენ იქნები
ის იქნება

ჩვენ ვიქნებით
თქვენ იქნებით
ისინი იქნებიან.

ნატვრითი კილო.

აწყო (რას უნდა ვზერებოდე?)

მე ვიყო
შენ იყო
ის იყოს

ჩვენ ვიყოთ
თქვენ იყოთ
ისინი იყონ.

ნამყო I (რა უნდა მექნა?)

მე ყოფილვიყავ
შენ ყოფილიყავ
ის ყოფილიყო
ჩვენ ყოფილვიყავით
თქვენ ყოფილიყავით
ისინი ყოფილიყვენ.

ნამყო II (რა უნდა მექნას?)

მე ყოფილვიყო
შენ ყოფილიყო
ის ყოფილიყოს
ჩვენ ყოფილვიყოთ
თქვენ ყოფილიყოთ
ისინი ყოფილიყონ.

მყოფადა I (რას ვიზამდე?) მყოფადა II (რა უნდა ვქნა?)

მე ვიქნებოდე
შე იქნებოდე

მე ვიქნე
შენ იქნე

ის იქნებოდეს	ის იქნეს
ჩვენ ვიქნებოდეთ	ჩვენ ვიქნეთ
თქვენ იქნებოდეთ	თქვენ იქნეთ
ისინი იქნებოდენ.	ისინი იქნენ.

პირობითი კილო.

ნამყარ (რას ვიზამდი?)

მე ვიქნებოდი	ჩვენ ვიქნებოდით
შენ იქნებოდი	თქვენ იქნებოდით
ის იქნებოდა	ისინი იქნებოდენ.

ბძანებითი კილო.

ღამტკიცებითი ფორმა.

ა წ მ ე ა.

მ ე ა ფ ა დ ი.

(ვიყო)	ვიყოთ!		(ვიქნე)?	ვიქნეთ!
იყავ(ი)!	იყავით!		იქენ(ი)!	იქენით!
იყოს!	იყონ!		იქნეს!	იქნენ!

შარყოფითი პირველი.

ა წ მ ე ა.

მ ე ა ფ ა დ ი.

(ნუ ვარ!)	ნუ ვართ!		(ნუ ვიქნები)!	ნუ ვიქნებით!
ნუ ხარ!	ნუ ხარათ!		ნუ იქნები!	ნუ იქნებით!
ნუ არის!	ნუ არიან!		ნუ იქნება!	ნუ იქნებიან!

შარყოფითი მეორე.

ა წ მ ე ო.

მ ე ო ფ ა დ ო.

(არ ვიყო!)	არ ვიყოთ!		(არ ვიქნე!)	არ ვიქნეთ!
არ იყო!	არ იყოთ!		არ იქნე!	არ იქნეთ!
არ იყოს!	არ იყონ!		არ იქნეს!	არ იქნენ!

მ ი მ ღ ე ო ბ ა.

აწმეო

ნ ა მ ე ო

მ ე ო ფ ა დ ო.

მყოფი

ნამყოფი, ყოფილი

სამყოფი, მყოფადი.

წ ი ნ ა დ ა დ ე ბ ა.

რაიმე აზრს ჩვენ გამოვსთქვამთ სიტყვების სა-
შვალეებით:

მანო კარგათ სწავლობს.

ამ ყმაწვილს კარგი ყოფაქცევა აქვს.

ღედას შვილი უყვარს.

ცალკე გამოთქმულს თითოეულ აზრს გრამა-
ტიკაში წინადადება ქვია.

*

წინადადების შესადგენათ უმთავრესათ ორი ნა-
წილია საჭირო: ერთი—საგანი, რომელსაც ჩვენი
საუბარი შეეხება; ამისთანა ნაწილს ქვემდებარე ქვია;
მეორე—მოქმედება, რომელიც ქვემდებარეს შეეხება;
ამისთანა ნაწილს შემასმენელი ეწოდება.

ბავშვი წიგნს კითხულობს.

ამ წინადადებაში ქვემდებარე არის ბავშვი, შემასმენელი—კითხულობს.

**

ქვემდებარე ქართულ ენაში სამ ბრუნვაში დაისმის: სახელობითსა, მიცემითსა და მოთხრობითში:

მამა ოჯახს უვლის.

დედას შეიღობი უყვარს.

ბავშვსა წერილი დასწერა.

*

ქვემდებარესა და შემასმენელს წინადადების უმთავრესი ნაწილები ქვია.

წინადადებას სხვა ნაწილებიც აქვს, რომელსაც მუდრე ხარისხის ნაწილები ეწოდება.

მეორე ხარისხის ნაწილები სამგვარია: დამატება, განსაზღვრება და გაკემოება.

*

1. დამატება არის სიტყვა, რომელიც ზმნას (შემასმენელს) დაერთვის, დაემატება აზრის შესავსებათ.

დამატების კითხვებია: რა? რის? რას? რით? რათ? ვინ? ვისა? ვის? ვისით?

მაგალითები:

ბავშვებმა წიგნები წაიკითხეს.

ბუღალდ მეომარს საკვდილის არ ეშინია.

ძართველები მამულსა ზ სარწმუნოებას „ცავდენ-
ხე წაღლით გასხვებს.

ზიცარი შეშათ ვიხმარეთ.

მოსწავლეს უყვარს მასწავლებელი.

შვილს დედ-მამის ერიდება.

პატივი ეც მამასა და დედას!

*

2. **ზანსაზღვრება** არის სიტყვა, რომელიც საზღვ-
რავს, განმარტავს უმეტესათ ქვემდებარესა და და-
მატებას.

ზანსაზღვრებას კითხვებია: **რატომ?** **რამე-**
ლი? **რამდენი?** **მერამდენე?** **სადაუკი?** **რადინდელი?**
ვისი? **რის?**

მაგალითები:

პვა შვილი დედ-მამის მაგინებელია.

მს ბავში კარგათ სწავლობს.

ასი (ჯოხი) დამკარ, ერთი (სიტყვა) მათქმევი ეო

ძოტე პინჯელი მოსწავლეა, პნდრო კი მქონე.

საქართველოში კახუკი ღვინოა ნაქები.

ზანსანდელ წელიწადს ვერ დავემდურებით.

მოსწავლის სიმდიდრე სწავლოა.

მეანგარის წვერზე მუდამ თოვლი ძევს.

*

3. **ზანქმება** არის სიტყვა, რომელიც გვი-
ჩვენებს, რა გარემოებაში (რა მდგომარეობაში) არის
რომელიმე საგანი.

ზარემოება ხუთნაირია: ადგილის, დროის, მი-
წეზის, მიზნის და ვითარების.

ადგილის გარემოების კითხვებია: სად? საით?
საითკენ? საიდან? სადამდე?

მაგალითები:

თევზი წყალში არ დაუასდებაო.

მს ვაქარი თფილისს მიდის, იქიდან სპარსე-
თისკენ გაემგზავრება.

ზემი ინგლისიდან ბათუმს მოდის.

ასე იარე მცხეთამდე, მცხეთაში გაგივაკლება.

*

დროის გარემოების კითხვებია: როდის? რა
დროს? რა დროიდან? როდემდე? რა დრომდე?

მაგალითები:

ბუშინ დალიდან სადამდე იწვიმა, ბინდისას
გამოიღარა.

ქართველი ხალხი მეათხე საუკუნეში გაქრის-
ტიანიდა.

საქართველოს უბკელესი დროიდანვე მტრები
ესეოდენ.

*

მიწეზის გარემოების კითხვებია: რატომ?
რათა? რის გამო? რა მიწეზით? რით?

მაგალითები:

მდინარე ხშირი წვიმების გამო ძლიერ გადიდდა.
სანდრო სწავლაში სიზარმაცით დაბრკოლდა,

მიშო კი—ავათყუფობით.

ძაცო, წათ (წატომ) არ იტყვი მართალს?

*

მიზნის განკმეობის კითხვებია: რისთვის?
და მიზნით?

მაგალითები:

ჯარები საომრათ იკრიბებიან.

ბეჯითი მოსწავლე სწავლისთვის დადის უკო-
ლაში, ზარმაცი კი—სათამაშოთ.

*

შითანების განკმეობის კითხვებია: როგორ?
დაგვანათ? დახანათ? და სახით?

მაგალითები:

ცისკარმა აღმოსავლეთი გადღის აფეწათ შეღება.

ცა წითლათ, ყვითლათ ელავდა.

ბავშები ხმამაღლა ლაპარაკობენ.

ჩვენ ქვეითად მივდივართ.

აღმართ-აღმართ მივდიოდრი მე ნელა.

წოდებითი სიტყვა (მიმართვა).

წოდებით ბრუნვაში დასმულ სიტყვას წინადა-
დებაში წოდებითი სიტყვა ქვია, ან მიმართვა.

მაგალითები:

ბადი-გამოდი, გუთანო! დიდდიტავ, ბანი უთ-
ხარო!

მულა, შენ გეუბნები, — რძალა, შენ გაიგონეო!
ბიჭა, ვისი ხარ, ძალხაზო!
ჩიტა, ჩიტა ჩილდა! — რაო, ბატონო შელდა?

ს ა ს ვ ე ნ ი ნ ი შ ე ნ ე ბ ი.

საუბრის ან კითხვის დროს აქა-იქ, სხვადასხვა აზრის გასარჩევად, საჭიროა ხმის აწევა ან დაშვება, შეჩერება, შესვენება; შესასვენებელ ადგილზე და ისმის სხვადასხვა ნიშანი, რომელსაც სასვენო ნიშნები ჰქვია.

სასვენო ნიშნები ათნაირია:

1) , (მძიმე)	6) : (ორწერტილი)
2) . (წერტილი)	7) () (ფრჩხილები)
3) ; (წერტილ-მძიმე)	8) „ ‘ ან « » (ბრჭყალები)
4) ? (კითხვის ნიშანი)	9) — (ხაზი ან ტირე)
5) ! (გაკვირვ. ნიშ.)	10) - ან - (გადასატ. ნიშ.)

როცა რამდენიმე სხვადასხვა საგანი ან მოქმედებაა ერთად ჩამოთვლილი, მათ შორის მძიმეები და ისმის:

მათამი, ბატი, ინდოური, იხვი და ფარშავანგი შინაური ფრინველები არიან; — ბავშვები ხან სწერენ, ხან კითხულობენ, ხან თამაშობენ.

მძიმე აგრეთვე და ისმის, როცა აზრი იწყება კავშირებით: რძემ, რძესაც, რძესაც, ძაგრამ, — აგრეთვე ნაცვალსახელით რძემედიც; მძიმე ამ შეთხვევაში ამ სიტყვების წინ და ისმის:

მს ყველამ ვიცით, **რამ** მგლები გაუმაძღარი არიან.

ბატი მაშინ გაიგებს ყველაფერს, **რადესაც** (როცა) სწავლაში გიწრთვება.

მს ბავში ვერაფერს სწავლობს, **რადგან** მასწავლებელს ყურს არ უგდებს.

პვათა ვარ, მაგრამ **ძანც** ვწრომობ.

შველას ახსოვს **თამარი**, **რამეღიც** მეთორმეტე საუკუნეში მეფობდა.

2. **ბათხვის ნაშანი** მაშინ დაისმის, როცა წინადადებით რამე კითხვა გამოიხატება:

სად მიდიხარ?

ვინა სთქვა?

როდის მოხვედი

რა გქვია სახელათ?

3. **მწერტილი** მაშინ დაისმის, როცა უნდათ ჩამოთვალონ **სხვადასხვა საგანი**; ამ შემთხვევაში ორწერტილის წინ დაისმის ან იგულისხმება სიტყვა **შემდეგი**.

მე ვნახე (შემდეგი) ქალაქები: **თფილისი**, **ქუთაისი**, **ზოთი**, **მზურგეთი**.

4. **წერტილი** იმ წინადადებათა შორის დაისმის, რომელთაც ერთმანეთ შორის ან სულ არავითარი კავშირი აქვთ, ან აქვთ კავშირი, მაგრამ ერთობ შორეული, — მაგალითად:

მრთი მელა სოფელ-სოფელ დაცუნცულობდა. **მრთ** ალაგას ლილით სავსე სამღებრო ქვევრი პირლია დარჩენილიყო. **იქა-აქ** სიარულის დროს მელა ქვევრში ჩავარდა და შავათ შეღებილი შეიქნა. **ღაიწყო** სიარული. **მრთი** მამალი შემოეყარა.

5. **წერტილ-მძიმე** იმ გავრცელებულ მთავარ წინადადებათა შორის დაისმის, რომელნიც აზრით ერთმანეთთან არც ისე შორს არიან, რომ წერტილი დაისვას, და არც ისე ახლოს, რომ—მძიმე; განსაკუთრებით აღწერაში,—მაგალითად:

ნახეს უცხო ვინმე ვაჟი, რომელიც მდინარის პირას იჯდა და სტიროდა; ღომემირ ვაჟკაცს შავი ცხენი სადავით ხელში ეჭირა; ლაგამ-აბჯარ-უნაგირი მარგალიტებით მორთული ქონდა; დამწვარი გულიდან მონადენ ცრემლს ვარდისფერი ლოყები დაეთრთვილა („შეფხ.“).

ხ ა ზ ი ს ა უ ბ ა რ შ ი .

მოთხრობაში, როცა მომქმედი პირების საუბარია მოყვანილი, იმის მაგიერ, რომ დაასახელონ—ამ კაცმა ეს უთხრა, ამან ეს უპასუხაო,—თითოეული მოსაუბრის სიტყვების წინ დიდი ტირე (—) დაისმის,—მაგალითად:

—შენი სახელი, ძმობილო?—მკითხა მან.

—ბაბრიელი.—შენი?—ახლა მე ვკითხე.

—ზლახუკა.

—სადაური ხარ?

—რაქველი.—შენა?

მეც ვუთხარი, სადაურიცა ვარ.

(ილ. შავჭ. „ზლახის ნაამბობი“).

სასჯენი ნიშნები წოდებით სიტყვაში.

წოდებითი სიტყვა (მიმართვა) წინადადების ან თავში დაისმის, ან შუაში, ან ბოლოში.

თუ მიმართვა თავში ზის, მიმართვას შემდეგ მძიმე დაისმის:

ჩემო ანდრო, უსწავლელი ადამიანი გონებადახშულია.

როცა მიმართვა შუა წინადადებაშია, წინაც მძიმე დაესმის და ბოლოშიც:

უსწავლელი ადამიანი, **ჩემო ანდრო,** გონებადახშულია.

როცა წოდებითი სიტყვა წინადადების ბოლოში ზის, წინ მძიმე დაესმის და ბოლოში გაკვირვების ნიშანი:

უსწავლელი ადამიანი გონებადახშულია, **ჩემო ანდრო!**

დამატება და განსაზღვრება ნათესაობით ბრუნვაში.

ნათესაობით ბრუნვაში დასმული არსებითი სახელი დამატება მაშინ არის, როცა ზნაზნა დამოკიდებული, და განსაზღვრება:— როდესაც არსებით სახელზე.

და მ ა ტ ე ბ ა.

ამ ბავშს დედ-მამის ეშინია
მოსწავლეს მასწავლებლის კრიდება.

გ ა ნ ს ა ზ ლ ვ რ ე ბ ა.

მოსწავლის სიმდიდრე სწავლაა.
მეინჯანის წვერზე მუდამ თოვლი ძევს.

მ ი მ ა ტ ე ბ ა.

როცა არსებითი სახელი არსებითი სახელითვე განისაზღვრება, ამისთანა განსაზღვრებას მიმატება ეწოდება.

მაგალითები:

ჩამოართვეს ძართლი, მისცეს მრეკლეს მეს
ბოსტანტინეს;— საქართველოში პირველი ქართუ-
ლი სტამბა ვახტანგ მეექვსემ, ქართლის მეფემ,
გამართა;— ნინოს ხელთ ეპყრა ჯვარი ვაზისა, ნი-
შანი დიდი ქრისტიანობის.

შემასმენელის შეთანხმება ქვემდებარესთან.

ქართულ ენაში მრავლობითი რიცხვის ქვემდებარესთან შემასმენელი ყოველთვის მრავლობითად არ იხმარება. :

შემასმენელი ამ შემთხვევაში მხოლოდობით რიცხვში დაისმის:

ა) თუ ქვემდებარე უსულო საგანია და პირველი დაბოლოებით (ე'ა) არის ნაბრუნები:

მთემა თოვლით დაიფარა,

მს ხეები ძალიან გაიზარდა;

ბ) სულიერი საგნის რთულ ქვემდებარესთან:

ჩემი დედ-მამა აქ ცხოვრობს;

ვ.) რიცხვით სახელთან:

ასი კაცი ერთად მიდის;

ათასმა კაცმა მრავალრიცხოვანი მტერი დაამარცხა.

*

შემასმენელი მრავლობით რიცხვში დაისმის:

ა) როცა მრავლობითი რიცხვის ქვემდებარე სუდაიკა საგანია:

ბავშვები კარგათ სხედან,||

ძაღვები ნადირს უყეფენ;

ბ) როცა წინადადებაში სულიერი საგნის მხოლოდობითი რიცხვის რამდენიმე ქვემდებარეა:

დედა, მამა და შვილი თფილისს წაყიდენ;

ვ) როცა უსულო საგნის ქვემდებარე მეორე

ლაბოლოგებით (ნა) არის ნაბრუნები:

მთანი თოვლით დააფარენ,

ეს ხენი ძალიან გაიზარდენ;

დ) როცა სულოერი საგნის რთულ ქვემდებარესთან რამდენიმე შემასმენელია, პირველი მხოლოდობით რიცხვში დაისმის, დანარჩენი კი ყველა მრავლობითში: და-ძმა ერთად ცხადვარებს, დილ-დილობით უკოლაში დადიან, ნასადილევის კი ყმაწვილებს ასწავლიან და ამით თავს იჩვენენ.

მთავარი და დამოკიდებული წინადადება.

ბავშვები გრძნობენ, რომ მასწავლებელს მათი ხასიათი მოსწონს.

აქ ორი წინადადებაა: 1) „ბავშვები გრძნობენ“ და 2) „რომ მასწავლებელს მათი ხასიათი მოსწონს.“

მეორე წინადადება ცალკე რომ ავიღოთ, აზრი გასაგები არ იქნება; იმის აზრს მაშინ გავიგებთ, როცა მასთან პირველ წინადადებას ვიტყვით.

ამ სახით, მეორე წინადადების აზრი პირველ წინადადებაზეა დამოკიდებული.

პირველი წინადადების აზრი (ბავშვები გრძნობენ) ცალკე თავისთავად არის გასაგები: ამისთანა წინადადებას მთავარი წინადადება ქვია; — მეორე წინადადების აზრი ცალკე გასაგები არ არის, მთავარ წინადადებაზეა დამოკიდებული: ამისთანა წინადადებას დამოკიდებული წინადადება ეწოდება.

მაგალითები:

შველამ იცის, რომ სწავლა სასარგებლოა.—
მშობლებს უხარიათ, რომ მათი შვილები კარგი
ზნის არიან.— შმაწვილმა მხოლოდ ის წიგნი უნდა
წაიკითხოს, რომელიც სასარგებლოა.— მრი ყური
და ერთი ენა იმისთვის გვაქვს, რომ ბევრი მოვისმინოთ
და ცოტა ვილაპარაკოთ.— როდესაც ფარნა-
ოზი გამეფდა, საქართველოში ქართული ანბანი
პირველათ შემოიღეს.

რამდენია დამოკიდებული წინადადება?

დამოკიდებული წინადადება იმდენივეა, რამდენიც არის წინადადების მეორე ხარისხის ნაწილი.

წინადადების მეორე ხარისხის ნაწილებია:

1. დამატება
2. განსაზღვრება
3. ადგილის კარგმეება
4. დროის „
- ხ. მიზეზის „
6. მიზნის „
7. ვითარების „

აგრეთვე დამოკიდებული წინადადებაც არის:

1. დამატებითი
2. განსაზღვრებითი
3. ადგ. კარგმეებითი
4. დროის „
5. მიზეზის „
6. მიზნის „
7. ვითარების „

დამატებითი დამოკიდებული წინადადება.

ზონიერი ბავშვები კარგათ ხედვენ, რომ მასწავლებელს მათთვის კეთილი სუკს.

ამ მაგალითში მეორე წინადადება დამოკიდებულია პირველზე: პირველი მთგარაა, მეორე—**დამოკიდებული**.

დამატებითა დამოკიდებული წინადადება, განსაზღვრებითი თუ გარემოებითი—ამას კითხვით გამოვიცნობთ. ძითხვაში მთელათ შედის ის წინადადება, რომელზედაც გასარჩევი წინადადებაა დამოკიდებული, — მხოლოდ რამე შესაფერი საკითხავი სიტყვა უნდა მივუმატოთ.

დამოკიდებულ წინადადებებს იმისთანა ხასიათის კითხვები უნდა ხოლმე, როგორც წინადადების მეორე ხარისხის ნაწილებს.

ზევით მოყვანილის დამოკიდებული წინადადების კითხვაში შევა მისი მთავარი წინადადება: „გონიერი ბავშები კარგათ ხედვენ“, რომელსაც აქ, აზრის მიხედვით, უნდა დავუმატოთ საკითხავი სიტყვა **რას**:

რას ხედვენ გონიერი ბავშები?

ძითხვა **რას** დამატების კითხვაა; მაშასადამე, ზემორემოყვანილი წინადადება (რამ მასწავლებელს მათთვის კეთილი სურს)—**დამატებითი დამოკიდებული წინადადება** ყოფილა.

დამატებითი დამოკიდებული წინადადება იმისთანა ზმნებს შემდეგ დაისმის, რომელიც ნიშნავს ან **გძმნობას** (მაგალ. ვგრძნობ, ვწუხვარ, მიხარია და სხვ.), ან **ცოდნას** (მაგალ. ვიცი, შევითყვე, გავიგე და სხვ.), ან **მბობას** (მაგალ. ამბობენ, გადმოგვცეს, ხმა დაყარეს და სხვ.).

მაგალითები:

ბავშმაც კი იცის, ვინ არის ძაკო. — ვნახე, რომ ქვეყნათ ჩამოსულიყვენ ნინო, ძეთევანი და თვით თამარი. — ძალენდარში სწერია, რომ წრეულს დიდი ზამთარი იქნებაო. — უსწავლელთ ახლაც არა სჯერათ, რომ დედამიწა ჰაერში ტრიალობს და დადის. — ზარმაცი მოსწავლე ფიქრობს, თითქო მასწავლებელი მისი მტერი იყოს.

რა კითხვა უნდა აქ მოყვანილს თითოეულს დამოკიდებულ წინადადებას?

განსაზღვრებითი დამოკიდებული წინადადება.

„ვეფხის-ტყაოსანი“ დაუწერია შოთას, რამე-ლიც თამარის დროს ცხოვრობდა.

ამ მაგალითში მეორე წინადადება დამოკიდებულია პირველზე: პირველი მთავარი წინადადებაა, მეორე კი დამოკიდებული.

ამ დამოკიდებული წინადადების სრული კითხვა იქნება: რამელ შოთას დაუწერია „ვეფხის-ტყაოსანი“? — კითხვა რამელი განსაზღვრების კითხვაა, — მაშასადამე ზემორემოყვანილი წინადადება (რამელიც თამარ მეფის დროს ცხოვრობდა) არის განსაზღვრებითი დამოკიდებული წინადადება.

განსაზღვრებითი დამოკიდებული წინადადება ხშირათ მთავარი წინადადების თავშია მოქცეული, — მაგალითად:

შოთა რუსთველი, რამელსაც „ვეფხის-ტყაოსანი“ დაუწერია, თამარ მეფის დროს ცხოვრობდა.

ამ მაგალითში მთავარი წინადადებაა: „შოთა რუსთველი მამარ მეფის დროს ცხოვრობდა“, — შუაში ჩართულია განსაზღვრებითი დამოკიდებული წინადადება.

განსაზღვრებითი დამოკიდებული წინადადება იწყება ნაცვალსახელით **რომელიც**; ზოგჯერ კი **რომელიც**-ის მაგიერ **რომ** იხმარება, — მაგალითად:

„აი რას ამბობს ის გმირი, **შენ რომ ბოროლად გგონია**“.

ამ მაგალითში „**შენ რომ ბოროლად გგონია**“ განსაზღვრებითი დამოკიდებული წინადადებაა (კითხვა: **რომელი გმირი ამბობს?**). — **რომ**-ის მაგიერ შეიძლება **რომელიც** ვიხმაროთ — და მაშინ იქნება:

აი რას ამბობს ის გმირი, **რომელიც** შენ ბოროლად გგონია.

მაგალითები.

პრულ-იყოს იმის სახელი, **გინც** (რომელმაც) მთა გასცვალოს ბარზედა! — მამაო ჩვენო, რომელიცა ხარ ცათა შინა, მუხლმოდრეკილი, ღმობიერი ვდგავარ შენს წინა! — შენ რომ ბოროლა გგონია, ის არის ძეგლი გმირისა. — სადაც სიყრმითვე ჩვეულვარ, ჩემი სამშობლო ის არის! — ნისლი, რომელიც მთის წვერზე წყნარათ მოსცურავდა, ჯიხვს მიუახლოვდა. — მეფეს ერთი ვეზირი ყავდა, **სახელათ სედრაქი** (იგულისხმე: **რომელსაც ერქვა**).

რა კითხვა უნდა აქ თითოეულს დამოკიდებულ წინადადებას?

სახვენი ნიშნები დამატებითსა და განსაზღვრებითს დამოკიდებულ წინადადებაში.

1. დამოკიდებული წინადადება თავისი მთავარი წინადადებისგან მძიმეთი (,) გაიყოფება.—თუ დამოკიდებული წინადადება **რამ-ით** ან **რამეჟიცი-ით** იწყება, მძიმე **რამ-ისა** და **რამეჟიცი-ის** წინ დაისმის:

შველამ გაიგო, **რამ** დედამიწა რგვალია;—
პოლუმბმა ამოაჩინა ქვეყანა, **რამეჟიცი** ველურებით
იყო მოსახლებული.

2. როცა დამოკიდებული წინადადება მთავარის შუაშია მოქცეული, წინაც მძიმე უზის და უკანაც:

შახტანგ ზორგასლანმა იმ ადგილას, **სადაც**
თფილი წყლები ნახა, ქალაქი თფილისი ააშენა.

3. თუ განსაზღვრებითი დამოკიდებული წინადადება **რამ-ით** არის გამოთქმული, მძიმე **რამ-ის** წინ კი არ დაისმის, არამედ იქ, სადაც დამოკიდებული წინადადება იწყება, ან სადაც თავდება.

აი რას ამბობს ის გმირი, **შენ რამ** ბრძოლა გგონია;—
შენ რამ ბრძოლა გგონია, ის არის ძველი გმირისა.

ჩ ა რ თ უ ლ ი წ ი ნ ა დ ა დ ე ბ ა

ჩაკთული წინადადება იმ წინადადებას ეწოდება, რომელიც სასაუბრო საგანს პირდაპირ არ ეხება, არამედ ჩაემატება, ჩაერთვის წინადადებას

შუაში ან ბოლოში და, სხვათა შორის, აზრს რამდენათმე განმარტავს:

თვალს არ აშორებს ამ ყვავს მელია (ახა, შიშ-შილი ასე ძნელია!). — ბლუხის თქმის არ იყოს, ძრისტე ლმერთს თავისი კალთა ჩვენში დაუბერტყია. — თურმე ნუ იტყვიოთ — ლუარსაბს ბუზები დაეთვალა!

ჩართულ წინადადებებს ეკუთნიან შემდეგი მოკლე გამოთქმანი: ასე გაშინჯეთ, რა საკვირველია, თქმა არ უნდა, ლმერთს გეფიცები, მართალი მოგახსენო და სხვ.

შ ე ნ ი შ ვ ნ ა. ჩართული წინადადება ან ფრჩხილებში ჩაისმის, ან მძიმეებში, ან ხაზებს შორის (იხ. მაგალითი ზევით).

შ ე მ ო ტ ა ნ ი ლ ი წ ი ნ ა დ ა დ ე ბ ა .

შემოტანილი წინადადება იმისთანას ქვია, რომელიც სხვისგან წარმოთქმულ აზრს წარმოადგენს:

დედამ შვილს უთხრა: „შვილო, გულმოდგინეთ ისწავლე და სამშობლო ენას ნუ დაივიწყებ, თუ გინდა-შენს ქვეყანას გამოადგეო“. — შბძანა: „ნუ სტირ, ასულო!“ — შეზირთა კადრეს: „მეფეო, რათ ბძანეთ თქვენი ბერობა“?

შენიშვნა. შემოტანილ წინადადებას თავისი და ბოლოში ბრჭყალები უნდა.

გარემოებითი დამოკიდებული წინადადებანი.

გარემოებითი დამოკიდებული წინადადება იმდენივეა, რამდენიც არის წინადადებაში გარემოება, — ე. ი. ხუთი: ადგილის, დროის, მიზეზის, მიზნის და ვითარების.

I. ადგილის გარემოებითი დამოკიდებული წინადადება.

სადაც შენი სთქვა, იქ ჩემიც ნუ დაგავიწყდება.

ამ მაგალითში პირველი წინადადება მეორეზეა დამოკიდებული; მაშასადამე, დამოკიდებულის კითხვა იქნება:

სად ნუ დაგავიწყდება ჩემიც?

ეს კითხვა გვიჩვენებს, რომ „სადაც შენი სთქვა“ ადგილის გარემოებითი დამოკიდებული წინადადება ყოფილა.

მაგალითები:

შბედური, საითაც გაიქცა, იქით წაიქცაო.

სადაც პრაგვი მტკვარს შეერთვის, იქ ერთხელ ქართველთა სიცოცხლე სდულდა. — სადაც არა სჯობს, გაცლა სჯობს კარგისა მამაციისაგან.

რა კითხვა უნდა თითოეულს დამოკიდებულ წინადადებას?

II. დროის გარემოებითი დამოკიდებული წინადადება.

და ესმა ესე ბუღბუღსა, შესძახა თავისებურათ.

აქ პირველი წინადადება მეორეზეა დამოკიდებული; მისი სრული კითხვა იქნება:

როდის შესძასა თავისებურათ?

მაშასადამე, რა ესმა ესე ბუღბუღსა არის დროის გარემოებითი დამოკიდებული წინადადება.

მაგალითები:

მაშინ იხარებს მწიღნავი, ოდეს მოისთვლის ტევნებსა.—რომ ვინმე ჩიტათ მაქცევდეს, წამს გადავივლი მთებსაო.—ასიც რომ დამკრა, ხმასაც არ გაგცემ.—ზამიქვავდეს მე ეს ენა, თუ რომ ვისმე მივეფერო.—თუშკა ეს კაცი ხასიათით ბოროტსა გავს, მაგრამ გულით კეთილია.

როგორ იკითხავთ თითოეულს დამოკიდებულ წინადადებას?

III. მიზეზის გარემოებითი დამოკიდებული წინადადება.

ნადირის მოკვლა ცოდვას, იმიტომ რომ ყოველი სუდიერი ღვთის დანახადია.

ამ მაგალითში მეორე წინადადება პირველზეა დამოკიდებული; —მისი სრული კითხვა იქნება: რატომ არის ცოდვა ნადირის მოკვლა?

მაშასადამე—მეორე წინადადება მიზეზის გარემოებითი დამოკიდებული წინადადება ყოფილა.

მაგალითები:

ზაფხულში იმიტომ ცხელა, რომ მზე დედამიწას პირდაპირ დაყურებს.—ბავში შემდეგ კლასში

იმის გამო (იმ მიზეზით) ვერ გადავიდა, რომ მუდამ ზარმაცობდა. — რადგანაც (ვინაიდან) თამარი გონიერი და ძლიევამოსილი მეფე იყო, (ამიტომ) მის დროს საქართველო აყვავდა.

რა კითხვა უნდა თითოეულს დამოკიდ. წინადადებას?

IV. მიზნის გარემოებითი დამოკიდებული წინადადება.

მე კალამი მისთვის მინდა, რომ სამაძრეს მსახურებდეს.

ამ მაგალითში მეორე წინადადება პირველზეა დამოკიდებული; — მისი სრული კითხვა იქნება: რასთვის მინდა მე კალამი?

მს კითხვა გვიჩვენებს, რომ აღნიშნული დამოკიდებული წინადადება მიზნის გაკვეთებითა დამოკიდებული წინადადება ყოფილა.

მაგალითები:

მს ბავში ძლიერ მონდომებულათ სწავლობს, რომ მშობლები გაახაროს. — მგელი იმისთვის თარეშობს, რომ ცხვარი მოიტაცოს. — ლმერთთან მისთვის ვლაპარაკობ, რომ წარვუძღვე წინა ერსა. — ვმინდა ნინო საქართველოს იმისთვის მოვიდა, რომ აქ ქრისტიანობა გაეცრცელებია. — შარნაოზი ფარულათ ჯარების მზადებას შეუდგა, რომ საქართველო მაკედონელთაგან გაეთავისუფლებია.

თითოეულის დამოკიდებული წინადადების კითხვა?

V. ვითარების გარემოებითი დამოკიდებული წინადადება.

ნავი ისე მიფრინავდა, რომ კაცს თვალს ვერ მისწევდა.

ამ მაგალითში მეორე წინადადება პირველზეა დამოკიდებული;—მისი კითხვა იქნება: **როგორ დაფრინავდა ნავი?**

მაშასადამე, მოყვანილი დამოკიდებული წინადადება ვითარების გარემოებითი დამოკიდებული წინადადება ყოფილა.

შენსშენს. ვითარების გარემოებითი დამოკიდებული წინადადება იწყება კავშირებით: **რომ, როგორც რომ, როგორც, ვით, ვითარცა, თითქმ.** ხშირათ ამ კავშირებს მთავარ წინადადებაში ზმნისართი „ისე“ მიუძღვის.

მაგალითები:

შიკრიკი ისე გაფრინდა, როგორც ტყვია.— ისე მოიქეცი, როგორც პატიოსან კაცს ეკადრებოდეს.—სხედან, ვით დევნი.—მზის სხივი მთის მწვერვალს აღერსით თავს ეხვეოდა, ვით ქალი მამას მოხუცსა.—საწუთრო კაცსა ყოველსა, ვითა ტაროსი, უხთების.

რა კითხვა უნდა თითოეულს დამოკიდებულ წინადადებას?

სასვენი ნიშნები გარემოებითს დამოკიდებულ წინადადებაში.

დამოკიდებული წინადადება თავისი მთავარი წინადადებისაგან მძიმეთი (,) გაიყოფება:

თორმეტი წლისა მაშინ ვიყავი, როცა ბატონმა სახლს მომეშორა:— შენ ბედში მეოფე რამ კმათ მიგახნდეს, ეს ვერაფერი სიყვარულია.

როცა დამოკიდებული წინადადება რთული კავშირებით იმიტომ რამ და მისთვის რამ-ით არის გამოხატული, თუ რთული კავშირი ერთად არის, მაშინ მძიმე პირდაპირ მის წინ დაისმის:

მს ბავში კარგათ ვერ სწავლობს, იმიტომ რამ ზარმაცია.

თუ რთული კავშირი ასეა გაყოფილი, რომ პირველი ნახევარი (იმიტომ ან იმისთვის) მთავარ წინადადებაშია, და მეორე (რამ) დამოკიდებულში, მაშინ მძიმე რამ-ის წინ დაისმის:

მს ბავში კარგათ იმიტომ ვერ სწავლობს, რამ ზარმაცია.—სიმდიდრე იმისთვის უნდა გვინდოდეს, რამ დაჩაგრულ მოძმეებს შევეწიოთ.

პრეტული მაგალითები:

სადაც სიყვარულია, ღმერთიც იქ სუფევს.— მს ყმაწვილი რომ (როცა) გაიზარდა, ოჯახი ფეხზე დააყენა.— მოსწავლე შკოლიდან დაითხოვეს, რადგან ცუდი ყოფაქცევის იყო.— მს ბავშვები ცთილობენ, რომ სწავლა შეიძინონ.— ისე უნდა ვიქცეოდეთ, რომ ყველას ვუყვარდეთ.— მანო თავის ამხა-

ნაგს, როცა ის ავით იყო, თავდადებით უკლიდა. —
ივანე იმიტომ არის ღარიბი, რომ შრომა არ
უყვარს; — ივანე ღარიბია, იმიტომ რომ შრომა არ
უყვარს.

სიტყვათა წარმოება.

სიტყვები შედგენილობით იქნება მარტივი და
რთული, ჰინგულსახეობითა და წარმოებითი.

მარტივი იმ სიტყვას ეწოდება, რომელიც ერთი
ძირის ფორმისაგან შესდგება, — მაგალითად: ძამა,
ძმა, ქალი.

რთული იმ სიტყვას ქვია, რომელიც ორის ან
მეტე ძირის ფორმისაგან არის შემდგარი, — მაგალი-
თად: დედ-ძამა, და-ძმა, ქალ-გაყი, შავთვალ-წარბა,
თავდაბალი, გულკეთილი.

შ ე ნ ი შ ვ ნ ა.

რთული სიტყვა შუახაზით მაშინ იწერება, როცა
თითოეულ ძირს განსაკუთრებული მნიშვნელობა
აქვს: დედ-ძამა (ე. ი. დედაც და მამაც), და-ძმა,
ქალ-გაყი და სხვ. როცა რთულ სიტყვაში ერთი
აზრი იხატება, შეერთებულათ იწერება ხოლომე (უხა-
ზოთ): გულკეთილი, წყალწითელა, ცხენასწყადა,
თავდადებული, ხმაგაკმედილი, თვალუწვდენელი, ავ-
ლადიდება და სხვ.

*

ჰინგულსახეობითა იმ სიტყვას ეწოდება, რომელიც თავდაპირველ ფორმას წარმოადგენს, ე. ი.

რომელსაც არავითარი მაწარმოებელი ნაწილი არ აქვს მიმატებული,—მაგალითად: კაჭი, თაჯი.

წარმოებითი იმ სიტყვას ქვია, რომელიც რამე მაწარმოებელი ნაწილაკით პირველსახეობითი ფორმისაგან არის ნაწარმოები,—მაგალითად: კაჭუნი, კაჭობრიული, თაჯიანი, თა(ვ)ოსანი, სათაჯე, გათაჯებული.

სხვადასხვა ფორმის მაწარმოებელ ნაწილაკებს ჩასართები ქვია, ან სუფიქსები.

ერთი ძირისაგან, სხვადასხვა ჩასართის საშუალებით, სხვადასხვა მნიშვნელობის სიტყვები კეთდება.— ავიღოთ მაგალითად ძირი ხელ (ხელ-ი); აქიდან წარმოობს: ხელიანი, ხელოსანი, ხელოვანი, ხელობა, მოხელე, სახელო, ხელეუნი და სხვ.

*

სხვადასხვა სიტყვის ნაწილს სხვადასხვა სუფიქსი აქვს.

1. არსებით სახელთა სუფიქსები:

უნ: ჩიტუნა (ჩიტუნია), წაღუნა, კაჭუნა.

აპ: დანაკი, ჭლაკი, გონაკი.

იპ: ივანიკა, ვიდიკა.

უპ: ბარუკა, ცხენუკა, ბეჟუკა.

სა: სასახლე, სახელო, საქათმე, სადორე.

მე: მეკარე, მედორე, მეხრე, მეძარნე.

მო: მოქალაქე, მოხევე, მოხარკე, მოხელე.

სი: სიკეთე, სიუმაწვილე, სიბერე.

ოზ: ქართველობა, ხელობა, ხელოსნობა, უგულობა.

ებ: ბედნიერება, ძლიერება, თავისუფლება,

მთ: ძახეთი, იძუეთი, სპარსეთი.

ეულ: სპილენძეული, რკინეული, ათეული

შ ე ნ ი შ ვ ნ ა.

არსებითი სახელი, ზევით ჩამოთვლილი სუფიქსების შემწეობით, სხვადასხვა სიტყვის ნაწილისგან წარმოობს:

ა) ზმნებისგან; ყვარვა—სიყვარული, სურვა—სურვილი და სხვ.

ბ) მიძღვობისგან: მოყვანილი—მოყვანილობა, შედგენილი—შედგენილობა;—აგრეთვე თვით მიძღვობა ხშირათ იხმარება, როგორც არსებითი სახელი; მკითხავი, საჭამაძი, სათიბი, საწნახელი, საჭმელი, სასმელი და სხვ.

გ) არსებით სახელთაგანვე: გიორგობა, მარამობა, სამეფო, საქართველო; ნასოფლარი, ნაქალაქევი; მგზურე, მეჩქეძე; ძახეთი, სპარსეთი; მუნარი, თხილნარი; რკინეული, სპილენძეული.

დ) ზედსართავ სახელთაგან: ბედნიერება, მშვენიერება; სითეთრე, სიღამაზე, სისქე.

ე) რიცხვით სახელთაგან: ერთობა, სამება, ასეული, ათასეული.

ვ) ნაცვალსახელთაგან: ვინაობა, თვისება.

*

2. ზედსართავ სახელთა სუფიქსები:

მსან: ცხენოსანი, ჩოხოსანი, ჰატიოსანი.

მვან: ხელთვანი, გულთვანი, სახელთვანი.

იან: ბაღნიანი, ნაბდიანი, ქვიანი.

იპრ: ბედნიერი, მშვენიერი, ხნაერი.

ელ: სოფლელი, ქალაქელი, ბარელი.

ურ*): სოფლური, ქალაქური, მხეცური.

იურ: ღვთიური, ციური, ძთიური.

ეპურ: ჩვენებური, თქვენებური, მათებური.

მრ: მოთეთრო, მოგძო, მოძაღლო, მოთფო.

სა: საყმაწვილო, საბავშო, საქალო, საბაღო.

ით: ბუნებითი, ანსუბითი, კრებითი.

ებრ, ებრივ, მბრივ: ჩემებრივი, ბუნებრივი, კაცობრივი.

დელ: გუშინდელი, შარშანდელი, ძაშინდელი.

შ ე ნ ი შ ვ ნ ა.

ზედსართავი სახელი, ზევით მოყვანილი სუფიქსების შემწეობით, სხვადასხვა სიტყვის ნაწილისგან წარმოობს:

ა) ანსუბით სახელთაგან: ბედნიერი, მიწიერი; ჩოხოსანი, სახელოვანი, ტყიანი; საბავშო, საყმაწვილო.

ბ) ზედსართავ სახელთაგანვე: მოდიდო, მოთეთრო; ჭკვიანური, კაცობრიული.

გ) ზმნისართებრსაგან: ძაშინდელი, შარშანდელი, გუშინდლური, შარშანდლური.

დ) ნაცვალსახელთაგან: ჩვენებური, თქვენებური, ჩემებრივი, თქვენებრივი;

*) თუ სიტყვას ძირში რ ახლავს, ურ ულ-ათ იქცევა: ზურია—გურული, თათარი—თათრული, ბრიყვი—ბრიყვული.

*

3. სახელზმნის სუფიქსები:

მბ: გაკეთება, აშენება, დაწება.

მბ: შემკობა, დაწობა, დასობა.

მლ: თრთოლა, ყრყოლა.

მლ: კივილი, ყივილი, წივილი.

მვ: კარეგა, კარჩეგა, კათრეგა.

შ ე ნ ი შ ვ ნ ა.

თითქმის ყოველი სიტყვის ნაწილისაგან შეიძლება. ზევით ჩამოთვლილი სუფიქსების შემწეობით, სახელზმნის წარმოება.

ა) აკსებით სახელთაგან: ყმაწვილი — გაყმაწვილება, ბარი — დაბარვა.

ბ) ზედსართავ სახელთაგან: მალალი — ამადლება, თეთრი — შეთეთრება.

გ) ნაცვალსახელთაგან: ჩემი — მიჩემება, თვისი — ძითვისება.

დ) რიცხვით სახელთაგან: ასი — გაასება, მეორე — გამეორება.

ე) ზმნისართებისაგან: ახლოს — დაახლოება, შორს — მოშორება, და სხვ.

*

4. მიმღეობის სუფიქსები:

მლ: მწერელი, მკეთებელი, მხენელი.

მლ: დაწერილი, შეკერილი, გაღესილი.

მლ: გაკეთებული, აშენებული, დაკარგული.

არ*): მკბენარი, მაწეინარი, დამწვარი.

ნა: ნაშენები, ნაკეთები, განაკეთები.

სიტყვის საფუძველი და ძირი.

სიტყვის საფუძველი იმ ნაწილს ქვია, რომელიც თითოეულს გრამატიკულ ფორმაში არ იცვლება.

პვილოთ, მაგალითად, ზედსართავი სახელი ბედნიერა. ეს სიტყვა რომ ვაბრუნოთ, ვნახავთ, რომ ნაწილი ბედნიერს ორივე რიცხვში უცვლელათ რჩება; მაშასადამე, აღებული სიტყვის საფუძველი არის ბედნიერს.

სხვადასხვა ნაწარმოებ ფორმაში ერთი ძირის საიტყვას სხვადასხვა საფუძველი ექნება. მაგალითად, ზევითმოყვანილი სიტყვიდან ნაწარმოები ფორმებია:

ა) არსებითი სახელი ბედნიერება: საფუძველი იქნება ბედნიერებ.

ბ) მძიმეობა გაბედნიერებულა: საფუძველი იქნება გაბედნიერებულ.

გ) ზმნა აწმყო დროში ვბედნიერდება (ბედნიერდება, ბედნიერდება და სხვ.): საფუძველი იქნება ბედნიერდებ, და სხვ. და სხვ.

სახელებში საფუძველი ნათესაობით ბრუნვაში უნდა მოსძებნოთ: როცა დაბოლოებას ის (სი)-ს

*) თუ სახელზმნას ძირში რ ახლავს, სუფიქსი არ ალ-ათ იქცევა: გაზრობა—გ ა მ შ რ ა ლ ი, გაქრობა—გ ა მ ქ რ ა ლ ი, ყვირილი—მ ყ ვ ი რ ა ლ ი, ტირილი—მ ტ ი რ ა ლ ი.

მოვაშორებთ, რაც დარჩება, ის იქნება საფუძველი; — მაგალითად:

ბედელი: ნათ. ბრ. კედლის, — საფუძველის
ბედ.

**

სიტყვის ძირი იმ ნაწილს ქვია, რომელიც უცვლელათ რჩება ყოველგან, რა ფორმაც უნდა ვაწარმოოთ.

სიტყვის ძირი ასე მოიძებნება: უნდა გავარჩიოთ აღებული სიტყვის თავი და ბოლო; რაც თავსა და ბოლოში მაწარმოებელი ნაწილაკები ჩამატებული აქვს, ყველა უნდა მოვაშოროთ, და რაც ამას შემდეგ დარჩება, ის იქნება წმინდა ძირი.

პვილოთ, მაგალითად, ფორმა გაბედნიერებული, ამ სიტყვას თავში ახლავს თავსართი ბა; ბოლოში ახლავს: ა) დაბოლოება ი, ბ) ნამყო დროის ვნებითი გვარის მიმღეობის სუფიქსი ულ, გ) სახელზმნის სუფიქსი მბ, დ) ზედსართავი სახელის სუფიქსი იმრ და ე) კეთილხმოვანებისთვის ჩართული ხმა ნ. — ყველა ნაწილები მაწარმოებელი ნაწილაკი რო მოვაშოროთ, დარჩება წმინდა ძირი „ბედ.“ — აქიდან რა ფორმაც უნდა ვაწარმოოთ, ძირი ბედ ყოველგან უცვლელათ დარჩება:

ბედნიერი, უბედური, გაბედნიერება,
საბედნიერო, გაბედავა, გაუბედავი და სხვ.

ლ ე ქ ს თ ა წ ყ ო ბ ა .

ქართული სიტყვები გამოთქმაში ხმის ამაღლებას თხოულობს, მაგრამ ისე გამოიჩენილათ არა, როგორც, მაგალითად, ფრანგულსა, რუსულსა და სხვა ენებში.

სიტყვაში ხმის ამაღლებას შემდეგი კანონი აქვს:

- 1) მრმარცვლოვან სიტყვებში ხმის ამაღლება ბოლოდან მეორე მარცვალზე მოხდება ხოლმე;
- 2) სამმარცვლოვანსა და საზოგადოთ მრავალმარცვლოვან სიტყვაში კი — ბოლოდან მესამე მარცვალზე:

ა) ძა'ცი, ქა'ლი, მა'მა, დე'და, უ'თო;

ბ) ძა'ცები, ქა'ლები, ა'დღგამა, სიხა'რული, ბედნიე'რება.

*

ქართული ლექსთაწყობა ხმის ამაღლებაზედაც არის დაფუძნებული და მარცვალთა რაოდენობაზეც. ლექსის თითოეულ სტრიქონს ტაეში ეწოდება, ოთხ ტაესს — ხანა.

ღღევანდელ მწერლობაში განსაკუთრებით შემდეგი ლექსთაწყობა იხმარება:

1. შაიჩი (თექვსმეტმარცვლოვანი ლექსი),
2. ჩახრუხაული*) (ოცმარცვლოვანი ლექსი),

*) ასე ეწოდება მე-12 საუკუნის მგოსნის ჩახრუხაძის სახელით, რომელმაც ეს ზომა პირველათ იხმარა.

3. მუსტაზადი (თოთხმეტმარცვლოვანი ლექსი),
4. თეჯდისი (თერთმეტმარცვლოვანი ლექსი)
- ღ 6. ბაათი (შვიდმარცვლოვანი ლექსი)

1. შ ა ი რ ი.

შაირი ორგვარია: მაღალი და დაბალი. ორივეგვარი შაირის თითოეულ ტაეპში თექვსმეტ-თექვსმეტი მარცვალია, მაგრამ კითხვაში სხვადასხვანაირი მუსიკა მოისმის. (მასწავლებელმა უნდა აუხსნას, რა განსხვავებაც არის მათ შორის).

ა. მაღალი შაირის მაგალითი:

ნახეს უცხო მოყმე ვინმე, სჯდა მტირალი წყლისა პირსა;
შავი ცხენი სადავითა ჰყვა ღომსა და ვითა გმირსა;
ხშირად ესხა მარგალიტი ლაგამ-აბჯარ-უნაგირსა;
ცრემლსა გარდი დაეთრთვილა გულსა მდულრად ანატირსა.

ბ. დაბალი შაირის მაგალითი:

მას ტანსა კაბა ემოსა. გარე ღმა ვეფხის ტყავისა;
ვეფხის ტყავისა ქუდივე იყო სარქმელი თავისა;
ხელთა ნაჭერი მათრახი ჰქონდა უმსხოსი მკლავისა;
ნახეს—და ნახვა მოუნდათ უცხოსა სანახავისა.

ორივეგვარი შაირი (მაღალიც და დაბალიც) მხოლოდ პოემებს შეშვენის, — იქ შეიძლება ზოგი ხანა მაღალი იყოს და ზოგი დაბალი, როგორც, მაგალითად, დაწყობილია „ვეფხისტყაოსანი“; პატარა ლექსს კი სხვადასხვა ზომა არ შეშვენის: ის ან მთელათ მაღალი შაირით უნდა იყოს დაწყობილი, ან მთელათ დაბალი შაირით.

შაიდა ახალ მწერლობაში ისე ხშირათ არ იხმა-
რება, როგორც რეული.

რეული წარმოადგენს შემოკლებულ შაირს: თი-
თქუელ ტაქში რვა-რვა მარცვალია, — მაგალითოდ:

ბრელი ჰეპელა დაათრო
და გააბრუა იამა;
მას მიეპარა ყმაწვილი,
დაიჭირა და იამა.

2. ჩ ა ხ რ უ ხ ა უ ლ ი .

ჩახრუხუდის ზომით შეიძლება ოთხგვარი ლექ-
სი დაიწეროს: 1) ოცმარცვლიანი ტაქვი, 2) თუთხ-
მეტმარცვლიანი, 3) ათმარცვლიანი და 4) ხუთ-
მარცვლიანი.

მაგალითები:

1. ნუ დავიმარხო ჩემსა მამულში, ჩემთა წინაპართ საფლავებს
შორის!

ნუ დამატუროს სატრფომ გულისა, ნუცა დამეცეს ცრემლი
მწუხარის!

შავი ყორანი გამითხრის საფლავს მდელოთა შორის ტილის
მინდვრის —

და ქარიშხალი ძვალთა შთენილთა ზარით, ღრიალით მიწას
მომაყრის...

2. ძართლსა ვიხილე ქალთა მეფაი, ტურფა დიანა:

ბეკლუცი, ნაზი, ბადრი და ნორჩი, კეთილზმიანა;

მას ვედობილე, თაყვანსა ვსცემდი ძმიან-დიანა, —

მაგრამ შავბედმა, მრისხანე ხვედრმა დამაზიანა.

3. შიქმა და დარდმა სულ დამადუნა,

აღრე დამაჭკნო, დამაძაბუნა;

მრმოსცდაათმა წელმა გამლუნა,
ქისერში მაგრათ ჩამიკაკუნა.

ან მარტო ორრითმიანი (მეორესა და მეოთხე
ტაეპში):

ზაკვეთე ქარი, გააპე წყალი,
გაღიარე კლდენი და ღრენი!
ზასწი, გაკურცხლე—და შემიშოკლე
მოუთმენელსა სავალი დღენი!

4. რათ შემიყვარებ?

ზანა არ ვიცი!
შენ ჯერ ნორჩი ხარ,
მე კი მოხუცი!

3. მ უ ს ტ ა ზ ა დ ი.

მუსტაზადის თითოეული ტაეპი თოთხმეტი
მარცელისაგან შესდგება,—მაგალითად:

მირბის, მიმაფრენს უგზო-უკვლოთ ჩემი მერანი;
შკან მომჩხავის თვალბედითი შავი ყორანი.

4. თ ე ჯ ლ ი ს ი.

თეჯლისის თითოეული ტაეპში თერთმეტი
მარცვალისა, —მაგალითად:

აღმართ-აღმართ მივდიოდი მე ნელა;
სერზე შევდექ, ჭმუნვის აღი მენელა.

494.63

6931

მ. ბ ა ი ა თ ი

ბაბათის თითოეულ ტაეპში შვიდი მარცვალია:

ბოდი, ჩემო კალამო!

დრო არს-მოგესალამო

და-შენით შევიმზადო

წყლული გულის მალამო.

— — — — —

3-

494.63
6 931

ბირველი გამოცემა დაიბეჭდა 2400 ყალი; მეორე
გამოცემა იბეჭდება 6600 ყალი.

44-90-3

მ. შარვაშიძის გამომცემი საწარმო
თბილისი
ჩიქობავას ქუჩის 10-ში
მ. შარვაშიძის გამომცემი საწარმო